

bilimname XLI, 2020/1, 341-383
Geliş Tarihi: 03.01.2020, Kabul Tarihi: 11.05.2020, Yayın Tarihi: 15.05.2020
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.670009>

ERGENLERDE RÜYA MOTİFLERİ VE DİNİ TUTUM İLİŞKİSİ

© Nevzat GENCER^a

Öz

Bu çalışmanın amacı, lise öğrencilerinin rüya motifleri ve dinî tutumları arasındaki ilişkiyi bazı değişkenlere göre incelemektir. Böylece rüyalar ile psikolojik semptomlar arasındaki ilişkiyi test etmenin yanı sıra rüya motifleri üzerinde dinî tutumun bir etkisinin olup olmadığı da ortaya konulmuş olacaktır. Araştırmanın çalışma grubu Çorum il merkezinde bulunan farklı liselerden 316 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”, “Rüya Motifleri Ölçeği” (Yılmaz, 2018) ve “Dinî Tutum Ölçeği” (Ok, 2011) kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada, Rüya Motifleri Ölçeğinin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .78, Dinî Tutum Ölçeğinin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı da .85 olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın verileri SPSS 16.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi, t testi ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, örneklem tüm alt boyutlarıyla birlikte rüya motifleri ölçeğinin genelinden ortanın altında bir puan elde etmiştir (Rüya motifleri ölçeğinin geneli: $X=2.05$, gerçek dışılık: $X=1.79$, şişirilmiş kendilik: $X=2.23$, kötülük kuruntusu: $X=1.89$ ve tatminsizlik/doyumsuzluk: $X=2.29$). Puanların düşük çıkması örneklem ruh sağlığına ilişkin olumlu ipuçlar vermektedir. Örneklemin toplam dinî tutum düzeyi ise ortanın üzerinde ($X=3.95$) hesaplanmıştır. Rüya motifleri ölçeği ile alt boyutlardan elde edilen puanlar cinsiyet değişkenine göre farklılaşmazken, toplam dinî tutum puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Erkeklerin ortalamaları ($X=4.05$), kızların ortalamalarına göre ($X=3.85$) daha yüksek çıkmıştır ($p=.01$, $p<.05$). Rüya motifleri ölçeği toplam puanları; aile içi iletişim ve öznel mutluluk algısı değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<.05$). Sınıf ve akademik başarı düzeyi değişkenlerine göre ise herhangi bir farklılaşma bulunmamaktadır ($p>.05$). Dinî tutum toplam puanları sınıf, aile içi iletişim ve öznel mutluluk algısı düzeyine göre farklılaşmaktadır. Ancak akademik başarı düzeyine göre dinî tutum puanlarında gruplar arası anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>.05$). Araştırma sonucunda, rüya motifleri ile dinî tutum arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, nevatgencer@gmail.com

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, Rüya Motifleri, Dinî Tutum, Motif, Ergen, Lise Öğrencileri.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DREAM MOTIFS AND RELIGIOUS ATTITUDE IN ADOLESCENTS

The aim of this study is to investigate the relationship between high school students' dream motifs and religious attitudes according to some variables. Thus, in addition to testing the relationship between dreams and psychological symptoms, it will be revealed whether religious attitude has an effect on dream motifs. The study group consists of 316 students from different high schools in the city center of Çorum. Data was collected via the "Personal Information Form" prepared by the researcher, "Dream Motifs Scale" (Yılmaz, 2018) and "Religious Attitude Scale" (Ok, 2011). In the study, the Cronbach Alpha reliability coefficient of the Dream Motifs Scale was calculated as .78, and the Cronbach Alpha reliability coefficient of the Religious Attitude Scale was .85. The data of the study was analyzed with SPSS 16.0 package program. Pearson Moments Correlation Analysis, t-test and one-way ANOVA were used to analyze the data. According to the findings of the study, the sample obtained a sub-average score from the overall of the dream motifs scale with all its sub-dimensions (Overall dream motifs scale: $X=2.05$, actual exception: $X=1.79$, blown self: $X=2.23$, satisfaction of evil: $X=1.89$ and dissatisfaction: $X=2.29$). Low scores give positive clues regarding the mental health of the sample. The total religious attitude level of the sample was calculated above the average ($X=3.95$)...

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Gizemli içeriği nedeniyle "rüya" tarih öncesi çağlardan beri insanların çokça merak ettiği olgulardan birisi olmuştur. Eski Mısır'dan Uzak Asya'ya, Antik Yunan'dan İslâm dünyasına tüm kültürlerde insanlar gördükleri rüyaları anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda; rüyaların kaynağı, anlamının olup olmadığı ve şayet bir anlamı varsa bu anlama nasıl ulaşılabilirliği soruları sürekli tartışılmalı ve bu sorulara cevaplar üretilmiştir (Bulkeley, 2016, s. 7).

TDK'da "düş", "hayal" ve "gerçekleşmesi imkânsız olan şey" olarak üç farklı şekilde tanımlanan "rüya" (TDK, 2018, ss. 256-257), Çelebi'ye göre "görmek" anlamındaki "rû'yet" kökünden türemiştir ve "uykuda zihinde beliren şeyler" in bütünü ifade eder (Çelebi, 2008, s. 308). Ayrıca "zihinden

geçen hayal dizisi" (Tuğlacı, 1972, s. 2442), "uykuda geçen ve belleğe kaydedilen ruhsal olaylar" (Cüceloğlu, 2005, s. 126), "uyurken zihinde yer alan görüntüler" (Çankı, 1955, s. 52) gibi tanımlamalar da rüya ile ilgili anlamsal tanımlamalar arasında zikredilebilir. Hobson da rüyayı basitçe "uyku sırasında gerçekleşen zihinsel aktivite" olarak tanımlamaktadır (Hobson, 2002, s. 2). Öykümsü imgeler, duygular, algılar dizisi, uyku sırasındaki zihinsel etkinlikler, uykuda kurulan hayaller ya da bilinçdışının uyku sırasındaki simgesel dışavurumları (Bakırcıoğlu, 2012, s. 3330) olarak ifade edilebilecek rüyalar; genellikle zengin bir dizi içsel, duygusal, motor ve duygusal deneyimlerle karakterize edilen fizyolojik ve psikolojik olarak bilinçli durumlardır (APA Dictionary of Psychology).

Genellikle rüyalar yetişkin bir bireyin uykusunun yaklaşık %20-25'ini oluşturan REM aşamasında ortaya çıkmakta ve birkaç saniye ile 30 dakika arasında sürmektedir. Yapılan araştırmalar herkesin rüya gördüğünü ve genel olarak gece başına 4-6 rüyanın görüldüğünü ortaya koymaktadır (Schredl, 2000). Hatta rüya görmesi engellenen kişinin ertesi gece uykusunda daha fazla rüya görerek söz konusu eksikliği telafi ettiği söylenmektedir. Rüya görmeden tamamen mahrum bırakılması durumunda ise kişide bir takım ruhsal bozukluklar oluşabilmektedir (Özgül, 1959, ss. 66-67). Rüyaların vücudun bilgiyi işlediği ve önemli kimyasalları ürettiği uykunun REM aşamasında (Cipolli, Fagioli, Mazzetti, & Tuozzi, 2005) ortaya çıkıyor olması rüyaların aynı zamanda yararlı bir takım işlevlere sahip olabileceklerini de düşündürmektedir (Franklin & Zyphur, 2005, ss. 61-63). Bununla birlikte rüyaların içeriğine ve benzer rüyaların görülme sıklığına göre kişinin psikolojik sağlığına ilişkin birtakım yordamalarda da bulunulabilir (Yılmaz, 2018, ss. 609-610).

A. Rüya ve Psikoloji

Rüya hakkında yukarıda bahsi geçen durumlara psikoloji bilimi de kayıtsız kalmamış ve 1900'lü yıllardan itibaren psikoloji, bu olguyla ilgilenmeye başlamıştır. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra ise rüya konusunda sistematik çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Genç, 2011, s. 2).

Psikolojinin öncü isimlerinden Freud ve kurucusu olduğu psikanaliz ekolü, insanın bilinmeyen taraflarının belirlenmesinde rüya konusuna eğilmiştir (Freud, 1996, s. 37). Freud'a göre rüyalar bilinçdışının tanınmasında bir "via regia"dır (kral yolu) ve bilinçdışında gizlenen isteklerin bilinç düzeyindeki anlatımlardır (Freud, 1996, s. 42). Bu gerçeklikten hareketle Freud, rüyaların belirli bir anlamı olabileceğini ve bir

amaca hizmet edebileceğini düşünmüştür. Ona göre rüya, uyanırken ifade edemediğimiz ya da gerçekleştiremediğimiz bir amaç ya da ihtiyacın sembolik biçimde anlatımı olabilir (Yılmaz, 2018, s. 602). Rüyalar bastırma, yadsıma ve hayal kurma mekanizmalarının devreye girmesiyle oluşan duyguların açığa çıktığı bir alandır. Esasen insan rüyalarında kendisini, duygularını, gerçek düşüncelerini ortaya çıkarmaya, anlamaya başlar (Freud, 2001, s. 365). Başka bir anlatımla uyku sırasındaki öznel yaşantı ve uyandıktan sonra rüya olarak adlandırılan şey, uyku esnasında gerçekleşen bilinçdışı zihinsel işleyişlerin sonucudur (Brenner, 1998, s. 160)

Rüya konusunda Fromm ise ilginç görüşlere sahiptir. Ona göre rüyaların ortak özelliği, rüya esnasında mantık kurallarının geçerliliğinin bulunmayışıdır. Fromm rüyaların, net, saf ve gerçek bir yaşayış olduğunu, kişinin rüya sırasında mantığını devre dışı bıraktığını ve sadece hissettiği şeyleri yaşadığını ileri sürmektedir. Rüya, o rüyayı gören için kesinlikle gerçektir ve uyanık hallerdeki gibi acaba, belki, sanki durumları söz konusu değildir. (Fromm, 2014, s. 19).

Diğer önemli bir psikolog olan Jung, rüyaları pozitif olarak ele almakta ve onları ruhsal hayatımızın bir parçası olarak değerlendirmektedir (Çetin, 2010, s. 256) Doğal bir biçimde ortaya çıktıklarını ve önemli pek çok görevi yerine getirdiklerini savunan Jung, rüyaların arzu ve istekleri, korkuları, gerçekleri, felsefi ifadeleri, illizyonları, vahşi fantezileri, hatıraları, geleceğe yönelik planları, irrasyonel tecrübeleri, telepatik vizyonları, kehanetleri ve ilahi mesajları içerebildiğini ifade eder (Jung, 1993, s. 11). O, rüyaların insanın olumlu ve olumsuz yanlarını, geçmiş deneyimlerini, şu anki tutumlarını, geleceğe ilişkin beklentilerini, kişisel ve kolektif bilinç dışını yansıttıklarını ileri sürer (Jung, 2010, ss. 36-40; Cuk, 2003, s. 904). Ona göre dengeleyici özelliğiyle ruhsal hayatımızı restore etmede önemli bir fonksiyonu da yerine getiren (Jung, 2016, s. 53; Moorcroft, 2005, s. 177) rüyaların; ödünleyici özelliği (Jung, 1964) ve dinî mesaj işlevleri de bulunmaktadır (Jung, 1997, s. 33). Yani rüyalar bilgi içerme, ruh sağlığını koruma, bünyesinde bilinç dışının bilgeliğini barındırma (Fromm, 2003, s. 103), kişiyi ikaz etme gibi çeşitli işlevlere sahiptir (Jung, 2010, ss. 36-40; Fordham, 1983, ss. 144-145; Moorcroft, 2005, s. 175).

Jung'un yaşadığı dönemde terapistler, hastalarının anlattıkları rüyalara göre onların bilinçaltındaki rahatsızlıklarına dair birtakım sonuçlara ulaşmaya ve hastaları tedavi etmeye çalışıyorlardı. Jung da aynı yöntemi benimsemiş ve hastalarının rüyalarından yola çıkarak onları tedavi etmeyi amaçlamıştır. Çünkü ona göre rüyalar nevrozun habercisi ve içeriği

hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardandı. Bu sebeple Jung, rüyaların ruhun yer altı faaliyetlerinin aynası olduğunu düşünüyor ve nevrozları yansıttığını savunuyordu (Jung, 1997, s. 36).

Adler ise rüyaların, rüya görenin sorunlarına çözüm aramakla birlikte sorunlarına nasıl yaklaştığını da gösterebileceğini ileri sürmektedir. Ona göre rüyalar, rüya görenin düşünce süreçlerinin kendilerini ifade ediş tarzını ve davranış kalıplarını da göstermektedir. Rüya görenin dünya ile ilişkilerini belirleyen toplumsal duygu ve güç arayışına rüyaların içeriğinde çok belirgin olarak rastlanır (Adler, 2004, s. 99). Warner'a (2006) göre de rüyalar; rüya görenin kendisine, dünyaya ve diğer insanlara bakış açısı hakkında mesajlar içerir.

Bununla birlikte bireyin ruh halini yansıtan karakteristik rüyalar da bulunmaktadır (Soffer-Dudek, Shalev, Shiber, & Shahar, 2011, s. 150). Bu tür rüyalar kişinin ruh haline ilişkin net bilgiler sunmaktadır. Örneğin; rüyasında sık sık yüksek bir yerden düşen veya kâbuslar gören birisinin yaşamında stresli bir dönemde olduğu, bu nedenle rahat uyku uyuyamadığı ve bu durumun rüyalarına yansıdığı görülür (Hill vd., 2013, s. 23).

Literatür incelendiğinde rüya konusunun çeşitli çalışmalarda ele alındığını görmek mümkündür. Örneğin; psikoloji biliminde rüya çalışmalarının yerine değinmek, tarihçesi, malzemesi ve yöntemi hakkında bilgi vermek amacıyla yaptığı çalışmada Güven, rüyaların ortaya çıktığı uyku kavramı ve uyku-rüya ilişkisi, rüyaların psikolojik tarihi, işlevleri, psikopatolojilerle ilişkileri, içerik ve temaları, geri çağırma, rüyaların yorumlanması ile psikoterapide rüya çalışmalarına ilişkin temel bilgi ve yeni dönem araştırmaları detaylı bir biçimde ele almıştır (Güven, 2015, s. 15).

Halk inanışlarının psikolojik temellerini araştırdığı çalışmasında Kandemir, rüyayı bir psikolojik kaynak olarak değerlendirmiş ve rüyaların da halk inanışlarına tesir ettiği sonucuna ulaşmıştır. Kandemir, Eski Türklerde rüyanın önemli bir haberci olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Yuğ törenlerinde ölen yakınını gören bir kişinin sabah uyandığında bunun yakını ile ilgili bir durum olduğunu düşündüğünü ve sadaka vermek gibi küçük iyilikler yaptığını buna örnek olarak vermiştir (Kandemir, 2016, s. 102).

Akot, rüya olayını genel olarak değerlendirdiği ve Freud'un rüya yorum metodunu ortaya koymaya çalıştığı makalesinde; Freud'un görüşleri doğrultusunda rüyanın tanımı, rüya yorumunun tarihî serüveni ve İslâm dininin rüya yorumuna bakışını anlatmıştır. Psikanaliz ekolü ve Sigmund Freud'un rüya teorisinin de izah edildiği bu çalışmada özellikle Freud'a göre

rüyanın nasıl oluştuğu, rüya yorum metodu ve Freud'un rüya yorumunun dayandığı temellerle ona karşı yapılan eleştiriler de incelenmiştir (Akot, 2010, s. 2013).

Bu konuda dikkat çekici bir başka çalışma da Çetin tarafından yapılmıştır. "Rüya Olgusu ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma" adlı eserinde yazar; karmaşık ve gizemli yapısı nedeniyle rüyalara insanoğlunun her dönem ilgi duyduğunu, bu ilginin günümüzde de devam ettiğini ve rüyanın çeşitli bilim dalları tarafından farklı açılardan ele alınan bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Çetin, psikoloji biliminin rüyalara bireyin ruhsal hayatını tanıma açısından yaklaştığını, din psikolojisinin ise bireyin dinî hayatını anlamak için rüyaları incelediğini belirtmektedir. Dinlerdeki rüya olgusuna dair geniş birikimi ve psikolojinin bilimsel yaklaşımından yararlanması nedeniyle din psikolojisinin önemli bir konuma sahip olduğunu vurgulayan yazar, bu alanda rüya üzerine yapılacak çalışmalarda elde edilecek bulguların yalnızca bireyin dinî inanç ve davranışlarını, dindarlık düzeyini, hayatında önemli yer tutan dinî şahsiyetleri, mekânları, sembolleri değil aynı zamanda hayatının diğer alanları hakkında da önemli bilgiler vereceğini ileri sürmektedir (Çetin, 2015).

Kookoolis ve arkadaşları çalışmalarında rüyaların içeriğine yoğunlaşarak insan psikolojisine göre rüya içeriklerinin ne şekilde değiştiğini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda bastırılan düşüncelerin çok daha fazla açığa çıktığı ve bu düşüncelerin etkisiyle birçok insanın rüyasının içeriğinin belirlendiği tespit edilmiştir (Kookoolis, Pace-Schott, & McNamara, 2010, s. 214).

Rüyaların bazı akut yaşantıların sonucunda ya da psikopatolojilerin etkisiyle de oluşabildiğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Çelik, 2019, s. 31). Örneğin depresyon rüya içeriğini ve sıklığını etkileyebilen bir faktördür (Schredl & Engelhardt, 2001, s. 44). Depresif periyotta olan bireylerin uyku durumları ile rüya içerik ve temalarına ilişkin Cartwright'ın (1979) çalışması bu kapsamda değerlendirilebilir. Cartwright'a göre bu tür bireyler; geçmişe odaklı, daha mazoşist, daha çok tekrarlayan ve genellikle suçluluk temalı olan, rahatsız edici rüyaları hatırlama eğiliminde olduklarını rapor etmektedir (Cartwright, 1979, s. 131). Travmatik olaylar (Hartmann, 1998, s. 76) ile gebelik ve doğum da rüya içeriklerini etkileyen durumlar arasındadır (Margherita, Gargiulo, & Martino, 2015, s. 88).

Armitage ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada rüya içeriklerinin insan yaşamındaki psikopatolojilere bağlı olarak değiştiği, rüyalar ile yaşamın, özellikle de ruhsal durumun iç içe olduğu sonucuna

ulaşmıştır (Armitage, Rochlen, Fitch, Trivedi, & Rush, 1995, s. 189). Başka bir araştırmada kaygı bozukluğu ve sosyal fobi yaşayan bireylerin, özellikle erken çocukluk döneminde bu duyguyu yaşamaları sebebiyle çeşitli kaygı bozukluğu taşıyan rüyalar gördükleri ve rüyalarında ilgili durumla başa çıkma yöntemleri üzerine fikir geliştirdikleri tespit edilmiştir (Khodarahimi, 2009, s. 45).

Genç, rüya temaları ölçeği geliştirme çalışması kapsamında geliştirdiği ölçeği psikiyatrik tanı almamış ve psikiyatrik tanı almış olan bireylere uygulamıştır. Analiz sonuçlarına göre psikiyatrik belirtiler bireylerin hatırlayabildikleri rüya temalarını etkilemektedir. Araştırmacı bu durumun, herhangi bir klinik tanısı olmasa da bireyin içinde bulunduğu sağlıklı veya sağlıksız psikolojik durumun görülen rüya temalarını etkileyebileceği şeklinde değerlendirilebileceğini ifade etmiştir (Genç, 2011, s. 124).

“Psikolojik ve Dinî Bir Fenomen Olarak Rüya” başlıklı tez çalışmasında Evginer rüyanın tanımı, tarihçesi ve türleri, rüya- sembol ilişkisi ve rüya sembolleri hakkında bilgiler vermiştir. İnsan psikolojisi ve rüyanın işlevleri üzerinde durduğu araştırmasında Doğu’dan ve Batı’dan düşünür ve bilim insanlarının rüya görüşlerini incelemiştir. İslam’da rüya konusunu, ayetler ve hadislerle açıklanmaya çalışan araştırmacı, rüyaların insan hayatında psikolojik açıdan önemli fonksiyonlara sahip olduğunu ifade etmektedir. İnsanların; gün boyunca yaşadıkları olayların etkisi altında kaldıklarını ve bu nedenle, yaşantılarıyla ilgili birçok muhtevayı rüyalarında gördüklerini iddia eden Evginer; birçok ruhsal ve fiziksel rahatsızlığın da rüyalarındaki içerikle anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Doğu ve Batı anlayışında rüyaya yaklaşım tarzları da farklıdır. Batı’da rüyanın mutlaka bilinçaltıyla ilişkisi olduğu düşüncesi hâkimken, Doğu’da rüyanın Tanrı’dan gelen çeşitli haberleri içerdiği inancı var olmuştur. Bu anlamda İslam’da rüyalar; cismani, nefsanî ve ruhani rüyalar olarak üç türde sınıflandırılmaktadır (Evginer, 2010, ss. 135-138).

Görüldüğü gibi herkesin tecrübe ettiği ve psikolojik yaşamında yeri bulunan rüya fenomeni hem Batı’da hem de ülkemizde araştırmalara konu olmuştur. Söz konusu olgunun anlamı, oluşum süreçleri ve oluşum biçimleri, uyku ile ilişkisi, işlevi, ruh sağlığına ilişkin sunduğu ipuçları, hatırlanma durumu ve daha pek çok husus bilim insanları tarafından incelenmiş ve elde edilen bulgular psikoloji biliminin perspektifinden açıklanmaya çalışılmıştır.

B. Rüya ve Dinî Tutum

Tutum kavramı, kullanan kişinin yaklaşım ve düşünce yapısına göre farklı anlamlar taşıyabilse de (Sarıçam & Güven, 2012, s. 575) genel olarak

tutum; insan, grup, nesne, olay vb. belli bir olguya karşı kişinin olumlu ya da olumsuz düşünmesine, hissetmesine veya davranmasına yol açan; oldukça istikrarlı, yargısal bir eğilim şeklinde tanımlamaktadır (Budak, 2009, s. 747). Tutumlar, kişinin sergileyeceği hareket ya da davranışların önemli belirleyicileridir (Myers, 1996, s. 125) ve insanlar kendileri açısından psikolojik olarak önem ya da anlam atfettikleri şeylere karşı sayılamayacak kadar çok tutuma sahip olabilirler (Zengin, 2013, s. 274).

Tutumlar yaşam boyu deneyimler sonucu elde edilirler ve benzer durumlar sahip olunan inançlarda da kendisini gösterebilmektedir. İhtiyaçlar, istekler ve güdüler, eğitim, sosyal ve dinî gruplar, din görevlileri ve dindar bireylerle ilişkiler gibi pek çok etkenin tesiriyle şekillenen dinî tutumlar, kişinin dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme tarzları olarak ifade edilebilir. Diğer bir deyişle kişinin dine ilişkin bilgi ve inançları olarak görülebilecek “zihinsel unsurlar”, dinin bütününden ya da herhangi bir esasından hoşlanması veya hoşlanmaması olarak tanımlanabilecek “duygu unsuru” ve dinle ilgili lehte ya da aleyhte bir takım faaliyetleri kapsayan “davranış unsuru” onun dinî tutumunu oluşturur (Peker, 2008, s. 146). Bir “tutum nesnesi” olarak (Güney, 2000, ss. 230-234) din ve dine özgü öğeler; yani dinî tutumlar, duygu, düşünce ve davranış bağlamında bir bütünlük arz eder. Bu noktada dinî tutumların hem kişinin dinî hayatında ve dinî davranışlarında hem de dinî özellik taşımayan dünyevî yaşamı ile ilgili olan konularda belirgin bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Kaya, 1998, ss. 45-54). Bu yönüyle dinlerin de insanî bir fenomen olan rüyaya dair inananlarının tutumlarını oluşturacak birtakım söylemlerinin olması kaçınılmazdır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm açısından konuya bakıldığında, bu dinlerin rüya olgusuna geniş biçimde yer verdikleri görülmektedir. Örneğin Yahudilikte kehanet içerikli peygamber rüyaları oldukça önemlidir (Sawyer, 2001, ss. 276-277). Rüya, Eski Ahit’te vahyin en alt düzeyi olarak değerlendirilmekte (Yeremya, 23/25-28) ve Yahve’nin peygamberlerle rüyada görüşeceği belirtilmektedir (Sayılar, 12/6-8). Avimelek’in (Tekvin, 20/1-17), Yakup’un (Tekvin, 31/11), Aramlı Lavan’ın (Tekvin, 31/24), Nebukadnessar’ın (Daniel, 4/10-18;19-27;28-33), Yusuf ve zindan arkadaşlarının, firavunun (Tekvin, 37.,40., 41. Bablar) ve Süleyman’ın (I. Krallar, 3/5) gördüğü rüyalara Eski Ahit’te yer verilmektedir. İncil’de rüya anlamına gelen on iki ayrı kelime geçmektedir (Çelebi, 2008, s. 306). Rüya dışında en yaygın kullanım; kişinin uyanık halde iken, normal insanlardan farklı olarak bazı görüntüler eşliğinde mesajlar almasını ifade eden “görüm”lerdir ve görümler İncil’de çokça geçmektedir (Çetin, 2012, s. 101). Tarsuslu Saul’un (Elçilerin İşleri, 9/1-26), Kornelius’un (Elçilerin İşleri,

10/1-8), Petrus'un (Elçilerin İşleri, 10/9-16) görümleri buna örnek olarak verilebilir.

Kur'an'da ise "rüya" kelimesi altı kez, rüya anlamında kullanılan "ahlâm" kelimesi üç kez, "menam" kelimesi de iki kez geçmektedir (Çetin, 2012, s. 103). İslâmî kültürde "rüya" rahmanî, "hulm" kelimesi ise nefsanî ve şeytanî rüyalar için kullanılmaktadır (El-Anberî, 2003, ss. 25-26) Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in (Sâffât, 37/101-113), Hz. Yusuf'un (Yûsuf, 12/4) ve Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı (Enfâl, 8/43) ve Mekke'nin Fethi öncesinde gördüğü rüyaları (Fetih, 48/27) ile İsrâ suresinde işaret edilen rüyalardan söz edilmektedir (İsrâ, 17/60). Yine Hz. Yusuf ile birlikte hapse giren iki gencin rüyaları (Yûsuf, 12/36) ve Hz. Yusuf'un tabirleri (Yûsuf, 12/40), Mısır melikinin rüyası ve sonraki gelişmeler (Yûsuf, 12/43-49) Kur'an'da geçen rüyalara örnek olarak verilebilir.

C. Araştırmanın Amacı

Yukarıdaki açıklamalarla birlikte herkesin rüya gördüğü (Özbaydar, 1971: 58) de dikkate alındığında rüya motifleri üzerinde dinin herhangi bir etkisinin olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Rüya Motifleri Ölçeğinin alt boyutlarında ölçülmesi beklenen ve kişinin ruh sağlığına ilişkin ipuçları vereceği düşünülen *gerçek dışılık*, *şişirilmiş kendilik*, *kötülük kuruntusu* ve *tatminsizlik-doyumsuzluk* algıları üzerinde toplamda dinî tutumun bir etkisinin bulunup bulunmadığı merak edilmektedir. Bu çerçevede araştırmamızda rüya motifleri psikoloji bilimi perspektifinden ele alınmakta, insanın ruh sağlığı hakkında ipuçları barındırdığı düşünülen belirli motifler ile bu motifler üzerinde dinî tutumun etkisi incelenmektedir. Lise öğrencileri üzerinde yapılan bu saha araştırmasında özellikle bilinçaltının açığa çıkarılması bakımından, rüya motifleri ve dinî tutum kavramlarının birbiri ile ilişkileri irdelenecektir. Bu kapsamda katılımcıların demografik özellikleri, rüya motifleri ve dinî tutum düzeyleri araştırılacaktır. Öğrencilerin rüya motifleri ve dinî tutum düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, aile içi iletişim düzeyi, öznel mutluluk algısı ve geçmiş öğretim yılında öğrencinin gösterdiği akademik başarı düzeyi gibi değişkenler açısından farklılaşp farklılaşmadığı sorgulanmaktadır. Buna göre; araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Lise öğrencilerinin rüya motifleri ve dinî tutum düzeyleri nasıldır?
2. Lise öğrencilerinin rüya motifleri ve dinî tutum düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, aile içi iletişim düzeyi, öznel mutluluk algısı ve geçmiş öğretim yılında öğrencinin gösterdiği akademik başarı düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

3. Rüya motifleri ve alt boyutları ile genel dinî tutum arasında bir ilişki var mıdır?

D. Sınırlılıklar

İnsanların zamanla kazandıkları tutumlardan önemli bir tanesi de dine yönelik tutumlardır. Bu nedenle, dinlerin kutsal metinlerinde rüya olgusuna yer verdiklerinin bilinmesi önemlidir. Ancak bu araştırmanın konusu teolojik bir yaklaşımla rüyaların ya da rüya motiflerinin ele alınması değildir. Çalışmada rüya motifleri ile dinî tutumlar arasındaki ilişki psikolojik bakışla değerlendirilmektedir. Ergenler üzerinde yapılan bu kesitsel çalışma; kapsadığı zaman aralığıyla, örneklem grubundan elde edilen verilerle ve öğrencilerin sorulara cevap verdikleri zaman dilimindeki duygu, düşünce, inanç ve tutumları ile sınırlıdır. Ayrıca araştırmada ölçülmek istenen rüya motifleri “Rüya Motifleri Ölçeği” ve dinî tutum düzeyi ise “Dinî Tutum Ölçeği”nin ölçtüğü özellikler ile de sınırlıdır.

E. Yöntem

1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni 2019–2020 Öğretim Yılında Çorum il merkezinde bulunan toplam 29 ortaöğretim kurumunun 9., 10., 11. ve 12. sınıflarında öğrenim gören 13770 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma evreninde yer alan öğrencilerin 4077’si (%29.6) 9. sınıf, 3286’sı (%23.8) 10. sınıf, 3496’sı (%25.4) 11. sınıf, ve 2911’i (%21.2) de 12. sınıf öğrencisidir. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde büyüklüğü belli olan evrenler için kullanımı önerilen (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2007, s. 70) $[n = Nt^2 pd / d^2 (N-1) + t^2 pq]$ formülü kullanılmıştır. Bu formülde hata payı %5 ($d=0.05$); güven aralığı %95 ($\alpha=0.05$ için $t=1.96$); olayın gerçekleşme olasılığı (p) 0.80; olayın gerçekleşmeme olasılığı (q) 0.20 ve çalışma evrenindeki toplam öğrenci sayısı (N) 13770 alınarak örneklem hacmi $[n=13170 \times (1.96)^2 \times (0.80 \times 0.20) / (0.05)^2 + (1.96)^2 \times (0.80 \times 0.20)] = 242$ olarak hesaplanmıştır. Bu şekilde büyüklüğü hesaplanan örneklem, iki aşamalı oransız küme örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Birinci aşamada Çorum İl Millî Eğitim Müdürlüğü Ortaöğretim Şubesindeki yetkililerden alınan bilgiler doğrultusunda düşük, orta ve yüksek başarı düzeyinden olacak şekilde birer lise seçkisiz olarak belirlenmiş, daha sonra bu üç liseden yine seçkisiz olarak 9., 10., 11. ve 12. sınıf düzeyinden birer şube seçilmiştir. Bu şubelerdeki öğrenciler araştırmanın örneklemini oluşturmuşlardır. Araştırmaya, başarı düzeyi düşük olan liseden 110, başarı düzeyi orta seviyedeki okuldan 105 ve başarı düzeyi yüksek liseden de 101 olmak üzere toplam 316 öğrenci katılmıştır. Örneklemin sosyodemografik özelliklerine ilişkin açıklayıcı

bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Öğrencilerin Sosyodemografik Özellikleri

Sosyodemografik Özellikleri	Seçenekler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kız	156	49,4
	Erkek	160	50,6
Sınıf	9. Sınıf	79	25,0
	10. Sınıf	78	24,7
	11. Sınıf	82	25,9
	12. Sınıf	77	24,4
Aile içi iletişim	Kötü	16	5,1
	Normal	91	28,8
	İyi	107	33,9
	Çok iyi	102	32,3
Öznel mutluluk algısı	Mutlu değil	48	15,2
	Biraz mutlu	153	48,4
	Mutlu	115	36,4
Geçmiş öğretim yılı akademik başarı durumu	Düşük (0-55 puan arası)	19	6,0
	Orta (56-69 puan arası)	61	19,3
	İyi (70-84 puan arası)	99	31,3
	Çok iyi (85-100 puan arası)	137	43,4

Tablo verilerine göre; araştırmaya katılan öğrencilerin %49,4’ü kız %50,6’sı da erkektir. Araştırmaya katılanların %25,0’i 9. Sınıfta, %24,7’si 10. Sınıfta, %25,9’u 11. Sınıfta ve %24,4’ü de 12. Sınıfta öğrenim görmektedir. Ailelerin %18,0’inin öğrenciye karşı tutumu “aşırı koruyucu” iken %73,7’sinin “ilgili ve sevecen”, %4,7’sinin “katı ve zorlayıcı” ve %3,5’inin de “ilgisiz” olduğu tespit edilmiştir. Aile içi iletişimlerinin “kötü” olduğunu ifade edenlerin oranı %5,1, “normal” olduğunu söyleyenlerin oranı %28,8, “iyi” olduğunu söyleyenlerin oranı %33,9 ve “çok iyi” olanların oranı da %32,3’tür. Araştırmaya katılanlardan %15,2’i “mutlu değil” seçeneğini işaretlerken, %48,4’ü “biraz mutlu” olduğunu ve %36,4’ü de “mutlu” olduğunu belirtmiştir. Geçmiş öğretim yılı başarısına göre başarı durumunun “düşük” olduğunu belirten öğrencilerin oranı %6,0, “orta” olduğunu belirtenlerin oranı %19,3, “iyi” olduğunu belirtenlerin oranı %31,3 ve “yüksek” başarı düzeyine sahip olduklarını belirten öğrencilerin oranı da

%43,4 olarak tespit edilmiştir.

2. Veri Toplama Araçları

2.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda cinsiyet, sınıf düzeyi, aile içi iletişim düzeyi, öznel mutluluk algısı ve geçmiş öğretim yılında öğrencinin gösterdiği akademik başarı düzeyine ilişkin demografik değişkenler bulunmaktadır.

2.2. Rüya Motifleri Ölçeği

Türkiye’de rüya konusunda yapılacak çalışmalara fikir vermek ve konuyu tartışmaya açmak amacıyla Ching Yu, C. K. tarafından geliştirilen Rüya Motifleri Ölçeği Kısa Formu’nun (Dream Motif Scale – Short Form) (Ching Yu, 2018) Türkçe uyarlaması Yılmaz tarafından yapılmıştır (Yılmaz, 2018).

Rüya Motifleri Ölçeği görülen rüyaların içeriğine ve bu içeriğe ait rüyayı görme sıklığına göre bireyin psikolojik sağlığı ile ilgili yordama yapmak amacıyla geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. Ölçek psikometrik bir ölçüm aracı olmasının yanında, rüya raporlarında temaları analiz etmek için bir sınıflandırma sistemi olarak da kullanılabilir. (Yılmaz, 2018, ss. 604, 609).

“Rüya Motifleri Ölçeği” 20 maddeden ve 4 alt boyuttan (gerçek dışılık, şişirilmiş kendilik, kötülük kuruntusu ve tatminsizlik-doyumsuzluk) oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak ve maddelerin faktör yüklerini belirleyerek boyutlandırabilmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizine başlamadan önce verilerin uygunluğunu saptamak üzere yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı .84 bulunmuş ve Barlett Sphericity testi sonucu da $\chi^2 = 2398.28$, $p = 0.000$ anlamlı çıkmıştır (Tabachnick & Fidel, 2015). Açıklayıcı faktör analizi (AFA) ölçeğin orijinal hali ve alanyazın dikkate alınarak faktör sayısı dört ile sınırlandırılarak yapılmıştır. Beraberinde “Doğrulayıcı Faktör Analizi” (DFA) ile tahminlenen faktör yüklerinin anlamlılığını veren p değerleri incelendiğinde, söz konusu faktör yüklerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. “Gerçek Dışılık” faktör yükü .59 ile .68, “Şişirilmiş Kendilik” faktör yükü .67 ile .74, “Kötülük Kuruntusu” faktör yükü .57 ile .70 ve “Tatminsizlik-Doyumsuzluk” faktör yükü ise .64 ile .75 arasında değişen 5’er maddeden oluşmaktadır. Tüm faktörler toplam varyansın %62.68’ini açıklamaktadır. “Şişirilmiş Kendilik” toplam varyansın %24.91’ini açıklamakta olup bireylerin kendilerini çok mükemmel olarak gördükleri rüyalarına ilişkin ifadelerden oluşmaktadır. “Kötülük Kuruntusu” toplam

varyansın %17.11'ini açıklamakta olup, bireylerin kötü olaylar yaşadığı rüyalarına ilişkin ifadelerden oluşmaktadır. "Gerçek Dışılık" toplam varyansın %11.83'ünü açıklamakta olup, paranoyak içeriğe sahip rüyalarına ilişkin ifadelerden oluşmaktadır. "Tatminsizlik-Doyumsuzluk" toplam varyansın %8.83'ünü açıklamakta olup, bireylerin aç gözlülük ve tatminsizlik içerikli rüyalarına ilişkin ifadelerden oluşmaktadır. Analiz sonuçlarına göre işleyen tüm maddelerin planlanan boyutlarda olduğu görülmüştür.

Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ölçeğin bütünü için .81; "Gerçek Dışılık" alt boyutu için .80, "Şişirilmiş Kendilik," alt boyutu için .84, "Kötülük Kuruntusu" alt boyutu için .87 ve "Tatminsizlik-Doyumsuzluk" alt boyutu için .80 olarak hesaplanmıştır.

Rüya Motifleri Ölçeği'ni test etmek amacıyla, "Kısa Semptom Tarama Envanteri" kullanılmıştır. Rüya Motifleri Ölçeğinin 4 alt boyutu ile Kısa Semptom Tarama Envanterinin 5 alt boyutu arasında hesaplanan korelasyon katsayıları .000 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. İki ölçeğin alt boyutları arasında .561 ile .319 arasında değişen katsayılar hesaplanmıştır. En yüksek korelasyon katsayıları; "Gerçek Dışılık" ile "Anksiyete" (.561), "Kötülük Kuruntusu" ile "Depresyon" (.550) ve "Somatizasyon" (.548) arasında gözlenmiştir. Göreceli olarak en düşük korelasyonlar ise, "Doyumsuzluk" ile "Depresyon" (.319) ve "Şişirilmiş Kendilik" ile "Anksiyete" (.319) arasında saptanmıştır. Kısa Semptom Envanteri puanları üzerinden hesaplanan Belirti Toplam Endeksi, Rahatsızlık Ciddiyeti Endeksi ve Semptom Rahatsızlık Endeksi ile Rüya Motifleri Ölçeği'nin alt boyutları arasında .000 düzeyinde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu bulgular; Rüya Motifleri Ölçeğinin güvenilirliğine ilişkin kanıtlar olarak kabul edilebilir.

Ölçeğin puanlanmasında rüyanın görülme sıklığı esas alınmıştır. Cevaplayıcıdan, ölçekteki ifadede belirtilen türde rüyayı; asla görmemiş veya emin değilse (1), hayatı boyunca sadece bir veya iki kez görmüşse (2), hayatı boyunca üç kez veya daha fazla görmüşse (3), yaklaşık yılda birkaç defa görüyorsa (4), ayda bir kez veya daha sık görüyorsa (5) şeklinde puanlamaları istenmektedir.

Alt boyutların her birinden alınabilecek en yüksek puan 25, en düşük puan ise 5'tir. Bu kapsamda "Gerçek Dışılık" alt boyutundan alınacak yüksek puan, septik ve irrasyonel düşüncelerin ve realiteden uzaklaşma düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. "Şişirilmiş Kendilik" alt boyutundan alınacak yüksek puan, bireylerin egosantrik düşünce ve narsist kişiliğe yakınlık düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. "Kötülük Kuruntusu" alt boyutundan alınacak yüksek puan, aşırıya kaçmış korku ve endişe ile

tasvir edilen paranoyak kişilik özelliğine ilişkin ipuçlarının yüksek olduğuna işaret etmektedir. “Tatminsizlik-Doyumsuzluk” alt boyutundan alınacak yüksek puan, bireyin doyumsuzluk (aç gözlülük) düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları tekrar hesaplanmıştır. Ölçeğin tümü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının .78 olduğu, alt boyutlardan gerçek dışılık için .72 şişirilmiş kendilik için .74, kötülük kuruntusu için .75 ve dış özgüven için de .70 olduğu görülmüştür.

2.3. Dinî Tutum Ölçeği

“Dinî Tutum Ölçeği”; Ok tarafından geliştirilen, din psikolojisi ve din sosyolojisi gibi sosyal bilim alanlarında kullanılmak üzere alt boyutları istatistiksel olarak belirginleştirilmiş ve kullanışlığı yüksek bir ölçektir (Ok, 2011, s. 535).

İslami bir kültürde dindarlığı ölçmek amacıyla geliştirilmiş olan ölçek, 8 maddeden ve 4 alt boyuttan (bilişsel, duygusal, davranışsal ve ilişkisel) oluşmaktadır. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucu 4 alt boyutlu modelin toplam varyansın 78% sini açıkladığı ve her alt boyut tek başlarına toplam varyansın duygu alt boyutu 42%, ilişki alt boyutu 16%, bilişsel alt boyutu 11%, davranış alt boyutu 9% olarak açıkladığı görülmüştür. Düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .44 ile .60 arasında değişmektedir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu uyum indeks değerleri ($\chi^2= 55.56$, $sd=16$, $RMSEA=.08$, $CFI=.99$, $SRMR=.04$) olarak bulunmuştur. Ölçeğin ölçüt geçerliliği için İç Gündümlü- Dış Gündümlü Dindarlık Ölçeği ile .85 pozitif ilişki bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri, .68 ile .89 arasında sıralanmaktadır. Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ölçeğin bütünü için .90; duygu alt boyutu için .87, ilişki alt boyutu için .85, bilişsel alt boyutu için .75, davranış alt boyutu için .86 olarak hesaplanmıştır.

5 (seçenek) üzerinden alınan ortalama puanlara göre kişinin dindarlık düzeyi belirlenebilmektedir. Buna göre; 1.00-1.49 arasında puan ortalaması kişinin “çok az dindar/hiç dindar değil” (=çok fazla seküler/tam seküler), 1.50-2.49 arasında puan ortalaması kişinin “az dindar” (=oldukça seküler), 2.50-3.49 arasında puan ortalaması kişinin “orta düzeyde dindar” (=orta düzeyde seküler), 3.50-4.49 arasında puan ortalaması kişinin “oldukça dindar” (=az seküler) ve 4.50-5.00 arasında puan ortalaması kişinin “çok dindar/kesin inançlı” (çok az seküler veya hiç seküler değil) olduğunu göstermektedir (Ok, 2016, ss. 62-64).

Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları tekrar hesaplanmıştır. Ölçeğin tümü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının .85

olduğu, alt boyutlardan duygu boyutu için .82, davranış boyutu için .80, ilişki boyutu için .82 ve bilişsel boyutu için de .87 olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu ölçeğin tutarlı bir yapıya sahip olduğunun göstergesidir.

2.4. İşlem ve Veri Analizi

“Rüya Motifleri Ölçeği” ve “Dinî Tutum Ölçeği” sahiplerinden mail yoluyla izin aldıktan sonra “Kişisel Bilgi Formu” ile birlikte çoğaltılmıştır. Okul yönetimleriyle iletişim kurulmuş ve öğrencilerin uygun olduğu bir zamanda uygulama için okullara gidilmiştir. Randevu günü sınıf ortamında veri toplama araçları paket halinde öğrencilere dağıtılmış ve gönüllülüğün esas olduğu hatırlatılarak anketlerin doldurulmasıyla ilgili gerekli açıklamalar araştırmacı tarafından yapılmıştır. Yaklaşık 20 dk. sonra öğrencilerden veri toplama araçları geri toplanmıştır. Tüm sorularda aynı seçenekleri işaretleyen ya da anketin bazı maddelerine cevap vermeyen 11 öğrencinin anketi değerlendirmeye dahil edilmemiştir. Geriye kalan toplam 316 anketin verileri bilgisayar ortamına aktarılarak SPSS.16 paket programında değerlendirilmiştir.

Verilerin çözümlenmesinde betimsel istatistiklerin yanı sıra değişkenler arası farklılıkları tespit etmek için bağımsız örneklem için t-testi ile tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve değişkenler arası ilişkileri belirleyebilmek için de Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi kullanılmıştır. Bulguların anlamlı olup olmadığının değerlendirilmesinde .05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmış, gruplar arasında belirlenen anlamlı farkların kaynağının incelenmesinde ise LSD testinden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, "Bulgular" bölümünde tablolar halinde sunulmuştur.

F. Bulgular

Bu bölümde, örneklemin rüya motifleri ölçeği ve alt boyutlardan aldıkları puanlar; dinî tutum ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanlar, bağımsız değişkenler ile araştırma sorularına ilişkin yapılan analizlerden elde edilen bulgular yer almaktadır.

1. Rüya Motifleri Ölçeği ve Dinî tutum Ölçeğine İlişkin Betimsel Bulgular

Tablo 2, öğrencilerin rüya motifleri ölçeği ve dinî tutum ölçekleri ile alt boyutlardan aldıkları toplam puan ortalamasına ilişkin verileri içermektedir.

Tablo 2: Rüya Motifleri Ölçeği ve Dinî Tutum Ölçekleri ile Alt Boyutlardan Alınan Puanlara İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları

Rüya Motifleri/Dinî Tutum	N	X	Ss
Gerçek Dışılık	316	1.79	.80

Şişirilmiş Kendilik	316	2.23	.91
Kötülük Kuruntusu	316	1.89	.82
Tatminsizlik-Doyumsuzluk	316	2.29	.83
Rüya Motifleri (Toplam)	316	2.05	.65
Bilişsel	316	4.68	.81
Duygu	316	3.31	1.21
Davranış	316	3.64	.96
Tanrı/İlişki	316	4.17	1.02
Dinî Tutum (Toplam)	316	3.95	.76

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğrencilerin, gerçek dışılık boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 1.79; şişirilmiş kendilik boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 2.23; kötülük kuruntusu boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 1.89; tatminsizlik-doyumsuzluk boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 2.29 ve rüya motifleri toplam puanlarına ait aritmetik ortalama ise 2.05’tir.

Öğrencilerin dinî tutum ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin veriler incelendiğinde ise; bilişsel boyuttan aldıkları puanların aritmetik ortalamasının 4.68; duygu boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalamasının 3.31; davranış boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalamasının 3.64; Tanrı ile ilişki boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalamasının 4.17 ve dinî tutum toplam puanlarına ait ortalamasının da 3.95 olduğu görülmektedir.

2. Cinsiyete Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum Puanlarının Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan çalışma grubunun tüm alt boyutlarıyla birlikte rüya motifleri ve dinî tutum seviyelerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak amacıyla t-testi uygulanmış ve bulgular Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyete Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum Puanları t-Testi Sonuçları

Rüya Motifleri/ Dinî Tutum	Cinsiyet	N	X	Ss	t	p
Gerçek Dışılık	Kız	156	1.84	.82	1.02	.30
	Erkek	160	1.74	.78		
Şişirilmiş Kendilik	Kız	156	2.18	.87	-.95	.34

	Erkek	160	2.28	.94		
Kötülük Kuruntusu	Kız	156	1.92	.78	.82	.41
	Erkek	160	1.85	.85		
Tatminsizlik-Doyumsuzluk	Kız	156	2.30	.79	.17	.86
	Erkek	160	2.28	.88		
Rüya Motifleri (Toplam)	Kız	156	2.06	.63	.29	.76
	Erkek	160	2.04	.67		
Bilişsel	Kız	156	4.76	.63	1.76	.07
	Erkek	160	4.60	.94		
Duygu	Kız	156	2.98	1.14	-4.88	.00
	Erkek	160	3.63	1.20		
Davranış	Kız	156	3.52	.89	-2.19	.02
	Erkek	160	3.75	1.02		
İlişki	Kız	156	4.13	1.00	-.78	.43
	Erkek	160	4.22	1.04		
Dinî Tutum (Toplam)	Kız	156	3.85	.71	-2.39	.01
	Erkek	160	4.05	.79		

Rüya Motifleri (Toplam), $p>.05$ (önemsiz); Dinî Tutum (Toplam), $p<.05$ (önemli)

Çalışma grubunun tüm alt boyutları ile birlikte rüya motifleri ve dinî tutum seviyelerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak amacıyla uygulanan t-testi sonuçlarına göre; toplam rüya motifleri için t değeri .29 olarak bulgulanmıştır. Gerçek dışılık alt boyutu için t değeri 1.02, şişirilmiş kendilik alt boyutu için t değeri-.95, kötülük kuruntusu alt boyutu için t değeri .82 ve tatminsizlik-doyumsuzluk alt boyutu için de t değeri .17 olup $p>.05$ önem düzeyinde anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu bulgu, toplam rüya motifleri ile alt boyutlar düzeylerinin kız ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Bulgulara göre, kız öğrencilerin toplam rüya motifleri puan ortalamaları $X=2.06$ iken erkek öğrencilerin toplam rüya motifleri puan ortalamaları ise $X=2.04$ olarak tespit edilmiştir.

Toplam dinî tutum ölçeği için t değeri-2.39 olarak bulgulanmış olup puan ortalamaları erkeklerde ($X=4.05$), kızlarınkine oranla ($X=3.85$) daha yüksek çıkmıştır. Oluşan farkın erkekler lehine istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p=.01$, $p<.05$). Duygu alt boyutu puan ortalamaları

erkeklerde ($X=3.63$) kızların ortalamalarına ($X=2.98$) kıyasla daha yüksek ve davranış alt boyut puan ortalamaları yine erkeklerde ($X=3.75$) kızların ortalamalarına ($X=3.52$) göre daha yüksek çıkmıştır. Söz konusu alt boyutlara ilişkin sonuçlar istatistiksel olarak da anlamlıdır (Duygu Boyutu: $p=.00$, $p<.05$; Davranış Boyutu: $p=.02$, $p<.05$). Bununla birlikte kızların bilişsel alt boyut puan ortalamaları ($X=4.76$), erkeklerin ortalamalarına ($X=4.60$) göre ve ilişki alt boyut puan ortalamalarında da erkeklerin ($X=4.22$) kızlarınkine ($X=4.13$) oranla puanları daha fazladır. Fakat oluşan farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>.05$).

3. Sınıf Düzeyine Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum

Araştırmaya katılan çalışma grubunun tüm alt boyutları ile birlikte rüya motifleri ve dinî tutum seviyelerinin sınıf düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığını anlamak amacıyla ANOVA testi uygulanmış ve bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Sınıf Düzeyine Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum ANOVA Testi Sonuçları

Rüya Motifleri/ Dinî Tutum	Sınıf	N	X	Ss	F	p	Anlamlı Fark (LSD)
Gerçek Dışılık	9. Sınıf	79	1.79	.78	.355	.785	-
	10. Sınıf	78	1.86	.79			
	11. Sınıf	82	1.76	.86			
	12. Sınıf	77	1.74	.77			
Şişirilmiş Kendilik	9. Sınıf	79	2.15	.87	1.479	.220	-
	10. Sınıf	78	2.34	.92			
	11. Sınıf	82	2.33	1.02			
	12. Sınıf	77	2.10	.79			
Kötülük Kuruntusu	9. Sınıf	79	1.89	.82	.617	.604	-
	10. Sınıf	78	1.94	.82			
	11. Sınıf	82	1.92	.83			
	12. Sınıf	77	1.78	.78			
Tatminsizlik- Doyumsuzluk	9. Sınıf	79	2.26	.78	1.383	.248	-
	10. Sınıf	78	2.34	.86			
	11. Sınıf	82	2.39	.91			
	12. Sınıf	77	2.14	.76			
Rüya Motifleri	9. Sınıf	79	2.02	.61	1.292	.277	-

(Toplam)	10. Sınıf	78	2.12	.67			
	11. Sınıf	82	2.10	.73			
	12. Sınıf	77	1.94	.57			
Bilişsel	9. Sınıf	79	4.63	.93	2.121	.097	-
	10. Sınıf	78	4.80	.48			
	11. Sınıf	82	4.76	.59			
	12. Sınıf	77	4.51	1.06			
Duygu	9. Sınıf	79	3.35	1.23	4.350	.005	10>11
	10. Sınıf	78	3.69	1.00			10>12
	11. Sınıf	82	3.07	1.25			
	12. Sınıf	77	3.12	1.26			
Davranış	9. Sınıf	79	3.79	.95	1.628	.183	-
	10. Sınıf	78	3.69	.85			
	11. Sınıf	82	3.48	.96			
	12. Sınıf	77	3.57	1.05			
İlişki	9. Sınıf	79	4.10	1.05	2.443	.064	-
	10. Sınıf	78	4.42	.83			
	11. Sınıf	82	4.01	1.09			
	12. Sınıf	77	4.13	1.04			
Dinî Tutum (Toplam)	9. Sınıf	79	3.97	.73	3.181	.024	10>11
	10. Sınıf	78	4.15	.60			10>12
	11. Sınıf	82	3.83	.73			
	12. Sınıf	77	3.83	.90			

Rüya Motifleri (Toplam) $p>.05$ (önemsiz), Dinî Tutum (Toplam), $p<.05$ (önemli)

Rüya motifleri ölçeğinin genelinden ($F=1.292$; $p=.277$) alınan puan ortalamalarına bakıldığında; sınıf düzeyine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>.05$). Benzer durum alt boyutlar için de geçerlidir. “Gerçek Dışılık” alt ölçeğinden elde edilen değerler ($F=.355$; $p=.785$), “Şişirilmiş Kendilik” alt ölçeğinden elde edilen değerler ($F=1.479$; $p=.220$), “Kötülük Kuruntusu” alt ölçeğinden elde edilen değerler ($F=.617$; $p=.604$) ve “Tatminsizlik/Doyumsuzluk” alt ölçeğinden elde edilen değerler ($F=.1383$; $p=.248$) sınıf düzeyine göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığını ortaya koymaktadır.

Örneklemin dinî tutum skorları incelendiğinde; dinî tutum ölçeğinin genelinde gruplar arası anlamlı bir farklılaşmanın olduğu ($F=3.181$; $p=.024$, $p<.05$) ve bu farklılaşmanın 10. Sınıf düzeyindeki grupla ($X=4.15$) 11. Sınıf ($X=3.83$) ve yine 10. Sınıf düzeyi ile ($X=4.15$) 12. Sınıfta bulunan gruplar arasında ($X=3.83$) gerçekleştiği görülmektedir. Benzer bir durum duygu alt boyutu için de söz konusudur. Duygu alt boyutunda da 10. Sınıfta bulunan grubun puan ortalaması ($X=3.69$) 11. ($X=3.07$) ve 12. Sınıfta bulunan grubun ortalamasına ($X=3.12$) göre yüksektir. Oluşan bu farklılık istatistiksel olarak da anlamlıdır ($F=4.350$; $p=.005$, $p<.05$). Bununla birlikte varyans analizi sonuçlarına göre; bilişsel, davranış ve ilişki alt boyutlarında elde edilen bulgular istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiyi göstermemektedir ($p>0.05$). Bu sonuçlardan örneklemin söz konusu alt boyutlarda sınıf düzeyi değişkenine göre benzer tutum düzeyine sahip oldukları raporlanabilir.

4. Aile İçi İletişim Düzeyine Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum

Örneklem grubunun tüm alt boyutları ile birlikte rüya motifleri ve dinî tutum düzeyinin aile içi iletişim değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Aile İçi İletişim Düzeyine Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum ANOVA Testi Sonuçları

Rüya Motifleri/ Dinî Tutum	Aile içi iletişim	N	X	Ss	F	p	Anamlı Fark (LSD)
Gerçek Dışılık	1.Kötü	16	2.41	1.10	6.79	.000	1>2, 3,
	2.Normal	91	1.88	.69			4
	3. İyi	107	1.83	.87			
	4. Çok iyi	102	1.56	.68			
Şişirilmiş Kendilik	1. Kötü	16	2.25	.98	1.94	.122	
	2.Normal	91	2.28	.88			
	3. İyi	107	2.35	.93			
	4. Çok iyi	102	2.06	.88			
Kötülük Kuruntusu	1. Kötü	16	2.34	.76	4.16	.007	1>3, 4
	2. Normal	91	2.02	.79			2>4
	3. İyi	107	1.87	.81			
	4. Çok iyi	102	1.71	.82			
Tatminsizlik- Doyumsuzluk	1. Kötü	16	2.57	.82	1.61	.185	
	2. Normal	91	2.32	.80			

	3. İyi	107	2.34	.86			
	4. Çok iyi	102	2.16	.82			
Rüya Motifleri (Toplam)	1. Kötü	16	2.39	.72	4.72	.003	1>4
	2. Normal	91	2.13	.60			2>4
	3. İyi	107	2.09	.69			3>4
	4. Çok iyi	102	1.87	.61			
Bilişsel	1. Kötü	16	4.53	.88	.49	.688	
	2. Normal	91	4.69	.78			
	3. İyi	107	4.74	.68			
	4. Çok iyi	102	4.64	.94			
Duygu	1. Kötü	16	2.84	1.34	3.03	.030	3>2
	2. Normal	91	3.06	1.18			4>2
	3. İyi	107	3.44	1.15			
	4. Çok iyi	102	3.46	1.25			
Davranış	1. Kötü	16	3.00	1.15	7.35	.000	3>1, 2
	2. Normal	91	3.37	.89			4>1, 2
	3. İyi	107	3.73	.94			
	4. Çok iyi	102	3.87	.93			
İlişki	1. Kötü	16	4.03	1.20	1.66	.174	
	2. Normal	91	4.02	1.01			
	3. İyi	107	4.17	1.03			
	4. Çok iyi	102	4.33	.98			
Dinî Tutum (Toplam)	1. Kötü	16	3.60	.90	3.90	.009	3>1, 2
	2. Normal	91	3.78	.72			4>1, 2
	3. İyi	107	4.02	.77			
	4. Çok iyi	102	4.08	.72			

Rüya Motifleri (Toplam), $p<.05$ (önemli), Dinî Tutum (Toplam), $p<.05$ (önemli)

Aile içi iletişim değişkenine göre örneklemin alt boyutlarla birlikte rüya motifleri ve dinî tutum ölçeklerinden aldıkları puanları gösteren Tablo 5 incelendiğinde; bazı gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu görülmüştür ($p<.05$). Rüya motifleri ölçekleri için bu farklılaşmanın “Gerçek Dışılık” alt boyutunda bulunan gruplar arasında olduğu tespit edilmiştir

F=6.79; p=.000, p<.05). Farklılık aile içi iletişim düzeylerini “kötü” olarak tanımlayan grupla diğer gruplar arasındadır. Grupların puan ortalamaları da bu durumu teyit etmektedir (Kötü: X=2.41; Normal X=1.88, İyi X=1.83 ve Çok İyi X=1.56). Buna göre aile içi iletişim düzeyleri “kötü”den “çok iyi” seviyesine doğru kademeli olarak azalmaktadır. “Kötülük Kuruntusu” alt boyutunda yer alan gruplar arasında da anlamlı bir farklılaşma söz konusudur (F=4.16, p=.007, p<.05). Farklılık aile içi iletişim düzeyi “kötü” olarak niteleyen grup ile aile içi iletişim seviyelerini “iyi” ve “çok iyi” şeklinde tanımlayan gruplar ile iletişimlerini “normal” olarak tanımlayan grup ile “çok iyi” şeklinde tanımlayan grup arasındadır. Grupların puanlarında aile içi iletişim düzeyi iyileştikçe bir azalma söz konusudur (Kötü: X=2.34; Normal X=2.02, İyi X=1.87 ve Çok İyi X=1.71). Genel olarak rüya motifleri ölçeğinden elde edilen sonuçlara bakıldığında da aile içi iletişim değişkenine göre gruplar arası anlamlı bir farklılaşmanın olduğu (F=4.72; p=.003, p<.05), bu farklılaşmanın iletişim düzeyi “kötü” olan gruptan “çok iyi” olan gruba doğru elde edilen puanlarda tedrici bir azalma yönünde olduğu görülmektedir.

Aile içi iletişim değişkenine göre örneklemin dinî tutumlarını gösteren veriler incelendiğinde ise; dinî tutumun “Duygu” ve “Davranış” alt boyutları ile “Dinî Tutum” ölçeğinin genelinden elde edilen puanlar ve istatistiksel sonuçlar gruplar arası anlamlı bir farklılığın bulunduğunu göstermektedir. “Duygu” alt boyutunda gruplar arasında (F=3.03; p=.030, p<.05) farklılaşma aile içi iletişim düzeyi “iyi” olan ve “çok iyi” olan grupla “normal olan” gruplar arasındadır. Grupların elde ettikleri puanlar da bu durumu teyit etmektedir. Tablo verilerinden örneklemin aileleriyle iletişim düzeyleri iyileştikçe “Duygu” alt boyutundan aldıkları puanların da arttığı anlaşılmaktadır. Benzer bir durum “Davranış” alt boyutunda da görülmektedir. Aile ile iletişim düzeyi iyileştikçe bu alt boyuttan alınan puanlar da artmaktadır. “Davranış” boyutunda ortaya çıkan farklılığın (F=7.35; p=.000, p<.05) yönü aile içi iletişim seviyesi “iyi” olan grupla “kötü” ve “normal” olan gruplar arasında ve aile içi iletişimleri “çok iyi” olan grupla yine “kötü” ve “normal” olan gruplar arasında “iyi” ve “çok iyi” olan gruplar lehine gerçekleşmiştir. Dinî tutum ölçeğinin genelinden alınan puanlar açısından da gruplar arasında anlamlı benzer bir farklılaşma tespit edilmiştir (F=3.90; p=.009, p<.05). Farklılık aile içi iletişim düzeyi “iyi” olan grupla “kötü” ve “normal” olan gruplar arasında ve aile içi iletişimleri “çok iyi” olan grupla yine “kötü” ve “normal” olan gruplar arasında “iyi” ve “çok iyi” olan gruplar lehine çıkmıştır. Puan ortalamaları bakımından da örneklemin aile içi iletişim düzeyleri arttıkça dinî tutum puanlarının da arttığı bulgulanmıştır.

5. Öznel Mutluluk Algı Düzeyine Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum

Örneklem grubunun tüm alt boyutları ile birlikte rüya motifleri ve dinî tutum düzeyinin öznel mutluluk algısı değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını anlamak amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Öznel Mutluluk Algı Düzeyine Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum ANOVA Testi Sonuçları

Rüya Motifleri/ Dinî Tutum	Öznel mutluluk algısı	N	X	Ss	F	p	Anlamlı Fark (LSD)
Gerçek Dışılık	1. Mutlu değil	48	2.05	.93	8.71	.000	1>3
	2. Biraz mutlu	153	1.87	.81			2>3
	3. Mutlu	115	1.56	.66			
Şişirilmiş Kendilik	1. Mutlu değil	48	2.40	1.01	3.82	.023	1>3
	2. Biraz mutlu	153	2.32	.92			2>3
	3. Mutlu	115	2.05	.82			
Kötülük Kuruntusu	1. Mutlu değil	48	2.18	.92	8.35	.000	1>3
	2. Biraz mutlu	153	1.96	.79			2>3
	3. Mutlu	115	1.66	.76			
Tatminsizlik-Doyumsuzluk	1. Mutlu değil	48	2.27	.90	2.88	.057	-
	2. Biraz mutlu	153	2.39	.79			
	3. Mutlu	115	2.15	.85			
Rüya Motifleri (Toplam)	1. Mutlu değil	48	2.23	.74	8.59	.000	1>3
	2. Biraz mutlu	153	2.14	.62			2>3
	3. Mutlu	115	1.86	.61			
Bilişsel	1. Mutlu değil	48	4.45	1.08	3.43	.034	2>1
	2. Biraz mutlu	153	4.78	.59			
	3. Mutlu	115	4.64	.91			
Duygu	1. Mutlu değil	48	2.91	1.33	5.34	.005	3>1
	2. Biraz mutlu	153	3.25	1.17			3>2
	3. Mutlu	115	3.56	1.18			
Davranış	1. Mutlu değil	48	3.21	.98	8.30	.000	3>1
	2. Biraz mutlu	153	3.60	.91			3>2

	3. Mutlu	115	3.86	.96			
İlişki	1. Mutlu değil	48	3.82	1.15	3.54	.030	3>1
	2. Biraz mutlu	153	4.19	.91			2>1
	3. Mutlu	115	4.28	1.09			
Dinî Tutum (Toplam)	1. Mutlu değil	48	3.60	.89	7.30	.001	3>1
	2. Biraz mutlu	153	3.96	.69			2>1
	3. Mutlu	115	4.08	.75			

Rüya Motifleri (Toplam), $p<.05$ (önemli), Dinî Tutum (Toplam), $p<.05$ (önemli)

Tablo verileri incelendiğinde; tatminsizlik/doyumsuzluk alt boyutu dışında ($F=2.88$; $p=.057$, $p>.05$) rüya motifleri ölçeğinin geneli ile diğer alt boyutlarında ve dinî tutum ölçeğinin geneli ile tüm alt boyutlarında örneklemin öznel mutluluk algısı değişkenine göre anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir ($p<.05$). Farklılığın yönü rüya motifleri ölçeği ($F=8.59$; $p=.000$, $p<.05$) ve gerçek dışılık ($F=8.71$; $p=.000$, $p<.05$), şişirilmiş kendilik ($F=3.82$; $p=.023$, $p<.05$) ile kötülük kuruntusu ($F=8.35$; $p=.000$, $p<.05$) alt boyutlarında kendilerini “mutlu değil” şeklinde tanımlayan grupla “mutlu” olarak tanımlayanlar ve “biraz mutlu” olanlarla “mutlu” olanlar arasında çıkmıştır. Mutlu olmayan grubun puan ortalamalarının ilişkinin anlamlı çıktığı ölçeklerin tümünde en yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum örneklemin mutluluk düzeyi arttıkça septik ve irrasyonel düşüncelerden, narsist fikirlerden ve aşırıya kaçan korku ve endişe ile tasvir edilen paranoyak kişilik özelliklerinden uzaklaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Dinî tutum ölçeğinden ($F=7.30$; $p=.001$, $p<.05$) ve alt boyutlarından alınan puanlar (Bilişsel: $F=3.43$; $p=.034$, $p<.05$; Duygu: $F=5.34$; $p=.005$, $p<.05$; Davranış: $F=8.30$; $p=.000$, $p<.05$; İlişki: $F=3.54$; $p=.030$, $p<.05$) örneklemin mutluluk algısı ile dinî tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Gruplar arası farklılaşmanın yönüne ilişkin LSD sonuçları farklılığın “mutlu” olan grupla “mutlu değil” grubunda olanlar ve yine “biraz mutlu” olan grupla “mutlu değil” grubunda olanlar arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bilişsel boyutta en yüksek ortalamaya sahip olan “biraz mutlu” grubu ($X=4.78$) dışında tüm ölçeklerde en yüksek dinî tutum puanı kendisini mutlu olarak gören gruplara aittir (Duygu: $X=3.56$, Davranış: $X=3.86$, İlişki: $X=4.28$ ve Dinî Tutum Toplam: $X=4.08$). Bu verilerden mutluluk ile örneklemin dinî tutumu arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu anlaşılabılır.

6. Geçmiş Öğretim Yılı Başarı Durumuna Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum

Örneklem grubuna geçmiş öğretim yılındaki akademik başarı durumları sorulmuş, verilen cevaplar doğrultusunda öğrencilerin rüya motifleri ve dinî tutum ölçekleri ile alt boyutlardan aldıkları puan ortalamalarına ilişkin analiz sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Geçmiş Öğretim Yılı Başarı Durumuna Göre Rüya Motifleri ve Dinî Tutum ANOVA Testi Sonuçları

Rüya Motifleri/ Dinî Tutum	Başarı durumu	N	X	Ss	F	p	Anlamlı Fark (LSD)
Gerçek Dışılık	1. Düşük	19	2.00	.87	2.45	.064	-
	2. Orta	61	1.89	.81			
	3. İyi	99	1.62	.71			
	4. Çok İyi	137	1.83	.83			
Şişirilmiş Kendilik	1. Düşük	19	2.05	.84	1.32	.268	-
	2. Orta	61	2.20	.91			
	3. İyi	99	2.13	.87			
	4. Çok İyi	137	2.34	.94			
Kötülük Kuruntusu	1. Düşük	19	2.15	.99	1.07	.361	-
	2. Orta	61	1.79	.82			
	3. İyi	99	1.84	.85			
	4. Çok İyi	137	1.92	.76			
Tatminsizlik-Doyumsuzluk	1. Düşük	19	2.54	.92	1.75	.157	-
	2. Orta	61	2.29	.87			
	3. İyi	99	2.15	.82			
	4. Çok İyi	137	2.35	.80			
Rüya Motifleri (Toplam)	1. Düşük	19	2.18	.72	1.69	.167	-
	2. Orta	61	2.05	.69			
	3. İyi	99	1.93	.63			
	4. Çok İyi	137	2.11	.64			
Bilişsel	1. Düşük	19	4.42	1.26	2.36	.071	-
	2. Orta	61	4.73	.75			
	3. İyi	99	4.55	.93			

	4. Çok İyi	137	4.79	.63			
Duygu	1. Düşük	19	3.58	1.32	7.62	.000	2>3,4
	2. Orta	61	3.91	1.12			
	3. İyi	99	3.21	1.26			
	4. Çok İyi	137	3.07	1.12			
Davranış	1. Düşük	19	4.03	.95	2.26	.081	-
	2. Orta	61	3.79	1.08			
	3. İyi	99	3.62	.91			
	4. Çok İyi	137	3.52	.94			
İlişki	1. Düşük	19	3.63	1.54	2.34	.073	-
	2. Orta	61	4.34	.99			
	3. İyi	99	4.19	.94			
	4. Çok İyi	137	4.16	.98			
Dinî Tutum (Toplam)	1. Düşük	19	3.91	.81	2.62	.051	-
	2. Orta	61	4.19	.80			
	3. İyi	99	3.89	.73			
	4. Çok İyi	137	3.88	.74			

Rüya Motifleri Ölçekleri $p > .05$ (önemsiz), Dinî Tutum Duygu Alt Boyutu, $p < .05$ (önemli)

Tablo 7; geçen öğretim yılındaki başarı düzeyi değişkenine göre tüm alt boyutlarıyla birlikte rüya motifleri ölçeğinden alınan puanların gruplar arasında anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir ($p > .05$). Başarı değişkeni açısından gruplar benzer özelliktedir.

Dinî tutum ölçeğinden alınan puanlar açısından başarı durumu değişkenine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır ($F=2.62$; $p=.051$, $p > .05$) Ancak başarı düzeyi “düşük” ($X=3.91$) ve “orta” ($X=4.19$) olan grubun dinî tutum seviyesi “iyi” ($X=3.89$) ve “çok iyi” olan grubun ortalamasına ($X=3.88$) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte başarı durumu değişkenine göre ANOVA sonuçları duygu alt boyutunda gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu göstermektedir ($F=7.62$; $p=.000$, $p < .05$) LSD testi sonuçları bu farklılaşmanın başarısı “orta” seviyede olan gruba ($X=3.91$) “iyi” ($X=3.21$) ve “çok iyi” ($X=3.07$) olan gruplar arasında olduğunu göstermektedir. Davranış alt boyutundan elde edilen puanlardan da örneklemin başarı düzeyi ile dinî tutum düzeyi arasında ters bir orantının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Başarı

durumu “düşük” olan grup en yüksek tutum puanını alırken ($X=4.03$) başarısı “çok iyi” olan grubun dinî tutum puanı en düşük çıkmıştır ($X=3.52$). Tamamı istatistiksel düzeyde doğrulanmasa da bu sonuçlar başarı durumu değişkenine göre öğrencilerin duygu ve davranış düzeylerinin farklılaştığı şeklinde değerlendirilebilir. Öğrencilerin başarı düzeyleri arttıkça dinî tutum puanları düşmektedir.

7. Rüya Motifleri ve Dinî Tutum Arasındaki İlişki

Rüya motifleri ile dinî tutum arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını incelemek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Rüya Motifleri ve Alt Boyutları ile Dinî Tutum Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	1	2	3	4	5	6
1. Gerçek Dışılık	1					
2. Şişirilmiş Kendilik	,360**	1				
3. Kötülük Kuruntusu	,628**	,327**	1			
4. Tatminsizlik/Doyumsuzluk	,472**	,683**	,356**	1		
5. Rüya Motifleri (Toplam)	,779**	,779**	,733**	,814**	1	
6. Dinî Tutum (Toplam)	-,038	-,004	-,050	,020	-,022	1
Ortalama	1.79	2.23	1.89	2.29	2.05	3.95
Standart Sapma	.80	.91	.82	.83	.65	.76

Rüya Motifler Ölçekleri için ** $p < .01$

Yapılan korelasyon analizi sonucu rüya motifleri ile dinî tutum arasındaki korelasyon katsayısı $r = -.022$ olarak hesaplanmıştır. Korelasyon katsayısı sıfıra yakın bir değer aldığı için iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p > .05$). Rüya motifleri alt boyutlarından “Gerçek Dışılık” ile dinî tutum arasındaki korelasyon değeri $r = -.038$, “Şişirilmiş Kendilik” boyutunda $r = -.004$, “Kötülük Kuruntusu” korelasyon değeri $r = -.050$ ve “Tatminsizlik/Doyumsuzluk” boyutunda da korelasyon değeri $r = .020$ şeklinde sıfıra yakın değerler olarak bulgulanmıştır. Bulgular dinî tutum düzeyinin örneklemin rüya motifleri üzerinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Diğer bir anlatımla kişinin dindar olup olmaması onun psikolojik sağlık durumuna ilişkin ipuçları verebilecek bazı rüyaları sıklıkla görmesi veya görmemesi üzerinde anlamlı bir katkısının olmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada lise öğrencilerinin rüya motifleri ve dinî tutumları ele

alınmıştır. Araştırmada ayrıca rüya motifleri ile dinî tutum puanlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, aile içi iletişim düzeyi, öznel mutluluk algısı ve geçmiş öğretim yılında öğrencinin gösterdiği akademik başarı değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler rüya motifleri ölçeğinin genelinden ortanın altında bir puan elde etmişlerdir. Ölçeğin “Gerçek Dışılık” ve “Kötülük Kuruntusu” alt boyutlarından alınan puanların “Şişirilmiş Kendilik” ve “Tatminsizlik/ Doyumsuzluk” boyutlarından alınan puanlara göre daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Herhangi bir klinik tanısı olmasa bile bireyin içinde bulunduğu sağlıklı ya da sağlıklı psikolojik durumlar bireylerin rüya temalarını etkileyebilmektedir (Genç vd., 2013, s. 306). Bu bağlamda rüya motifleri ölçeğinin alt boyutlarının her birinden alınacak puanın artmasıyla orantılı olarak; ilgili boyutun bazı ruhsal sorunlara işaret ettiği anlamına gelmekte, puanın düşmesiyle orantılı olacak şekilde de söz konusu psikolojik rahatsızlıkların ya çok az düzeyde bulunduğunu ya da hiç bulunmadığını göstermektedir. Araştırmada “Gerçek Dışılık” ve “Kötülük Kuruntusu” alt boyutlarından alınan puanların diğer alt boyutlara göre daha düşük çıkması örneklemin septik ya da irrasyonel düşüncelerden uzak oldukları, aşırıya varan korku ve endişe yaşamadıkları ve doğal olarak paranoyak kişilik belirtileri göstermedikleri şeklinde yorumlanabilir. Benzer şekilde “Şişirilmiş Kendilik” ve “Tatminsizlik/ Doyumsuzluk” alt boyutlarından alınan puan ortalamalarının da düşük çıkmış olması örneklemin ruh sağlığında belirgin bir dengesizliğin olmadığını göstermektedir. Bu durum özellikle bireylerin egosantrik düşünce ve narsist kişiliğe yakın olmadıklarına ve doyumuzluk ya da aç gözlülük düzeylerinin de düşük olduğuna işaretir.

Örneklemin genel dinî tutum ile bilişsel ve ilişki alt boyutlarından aldıkları puanların, duygu ve davranış boyutlarından aldıkları puanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan gençlerin dinle ilgili bilgilere sahip oldukları, inançlarının ve Allah’la ilişkilerinin güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Bilişsel ve ilişki boyutlarındaki skorların yüksek olmasının nedeni okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmasının yanı sıra Peygamberimizin Hayatı, Kur’an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler derslerinin öğrenciler tarafından seçilebilmesi sayesinde din ile ilişkinin bir biçimde kurulması olabilir. Ancak din ya da dindarlığın duygu düzeyinde bulgularan göreceli düşük skorundan, dinin gençlerin duygu dünyasında fazlaca yer bulmadığı ve ayrıca inanılan dinin gereklerinin, pratiklerinin yeterince yerine getirilmediği sonucu da çıkarılabilir. Bunun nedeni bağımsızlığın pekiştirildiği ergenlik döneminde kutsal varlığa karşı borç

duygusunun şekilsel gösterimi olan ibadetlere katılımın az olması olabilir (Koç, 2004, s. 172). Bu sonuç Koç tarafından ergenlerin dua ve ibadete yönelik tutum ve davranışları üzerinde yaptığı araştırma bulgularıyla da örtüşmektedir. Araştırmacı inançlı olan fakat dinî pratikleri eksik olanların %58 oranla en yüksek olduğunu bulmuş ve bu durumu ergenlik döneminin karakteristiği ile açıklamıştır. Zira ergenlik dönemi düzenli ve devamlı ibadet etme seyrinin düşük olduğu bir gelişim dönemidir (Koç, 2004, ss. 157-158). Aşlamacı ve Eker de bulgularımıza benzer bir sonuç elde etmiştir. Araştırmacılar imam hatip lisesi öğrencilerinin dinin duygu ve davranış alt boyutlarındaki tutumlarının bilgi ve ilişki alt boyutlarına göre daha düşük seviyede olduğunu tespit etmişlerdir (Aşlamacı & Eker, 2016, s. 20). Denizli örneğinde yapılan bir çalışmada, lise öğrencilerinin dine yönelik tutumları “düşünsel yönelim”, “davranışsal yönelim” ve “duygusal yönelim” olmak üzere 3 boyutta ele alınmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin düşünsel yönelim boyutundan $X=4,002$, davranışsal yönelim ölçeğinden $X=3,798$ ve duygusal yönelim boyutundan da $X=4,081$ puan aldıkları tespit edilmiştir. Bu sonuçlar liseli öğrencilerin dine karşı yüksek düzeyde yönelimlerinin olmakla birlikte, davranışsal yönelimlerinin; düşünsel ve duygusal yönelimlerinden daha düşük seviyede olduğunu göstermektedir (Gözlükaya, 2014, s. 92).

Cinsiyet değişkenine göre rüya motifleri ölçeğinin geneli ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Buna göre; söz konusu motiflerin rüyalarda görülme sıklığı açısından her iki cinsin benzer özellikler gösterdiği söylenebilir. Genç de bireylerin rüya temalarını incelediği araştırmasında “Yaşantıların etkisi” alt boyutu dışında; “Negatif temalar”, “Kaygı temaları”, “Korku temaları” ve Engellenme temaları” alt boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir ilişki saptamamıştır (Genç, 2011, s. 106). Çelik de benzer sonuçlara ulaşmıştır (Çelik, 2019, ss. 78-79). Winegar ve Levin tarafından yapılan bir çalışmada ise kız ve erkek öğrencilerin rüya içerikleri ve süresi incelenmiştir. Araştırmacılar kız öğrencilerin rüyalarında daha fazla insan hareketinin tanımlandığını, kız öğrencilerin rüyalarının erkek öğrencilerin rüyalarına kıyasla daha fazla kelime barındırdığını, kız öğrencilerin rüyalarının erkek öğrencilerin rüyalarına göre daha uzun olduğunu ve daha çok nesne temsili içerdiğini belirlemişlerdir. Erkeklerin rüyalarında saldırgan içeriklerin çokluğu, kızların rüyalarında ise iletişimde daha uyumlu işaretler taşıdıkları araştırmanın diğer bulgularındandır (Winegar & Levin, 1997, s. 503).

Sınıf düzeyi değişkeni bağlamında gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Bununla birlikte “Gerçek Dışılık” ve “Kötülük

Kuruntusu” skorları diğer alt boyutlar olan “Şişirilmiş Kendilik” ile “Tatminsizlik/Doyumsuzluk” skorlarına göre daha düşük bulgulanmıştır. Alt boyutlardan alınan puanların yüksekliği o kısımda örneklemin ruh sağlığına ilişkin bazı ipuçlarını barındırmaktadır. Buna göre; örneklemin “Gerçek Dışılık” ve “Kötülük Kuruntusu” puanlarının düşük olması onların septik ya da irrasyonel birtakım düşünceler ile gerçeklikten uzaklaşma durumlarının az, korku ve aşırı endişe gibi paranoyak kişilik özelliklerinin düşük olduğunu göstermektedir ki bu durum örneklem açısından olumludur. Öte yandan “Şişirilmiş Kendilik” ile “Tatminsizlik/Doyumsuzluk” alt boyutlarının her ikisinde de elde edilen puan ortalamalarının Z’nin üzerinde çıkması örneklemin egosantrik düşünce ve narsist kişiliğe eğilimli olduklarına ve doyumsuzluk (aç gözlülük) düzeylerinin de yüksekliğine işaret etmektedir.

Aile içi iletişim değişkeni bağlamında rüya motiflerinin; ölçeğin geneli ile “Gerçek Dışılık” ve “Kötülük Kuruntusu” alt boyutlarından elde edilen puanlara göre gruplar arasında anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Bu boyutlarda aile içi iletişim düzeylerinin “kötü”den “çok iyi” seviyesine doğru kademeli olarak azalması, aile içi iletişim iyileştikçe örneklemin ruh sağlığının olumlu etkilendiğini göstermektedir. Aile içi iletişim kötüleştikçe gruplarda septik ve irrasyonel düşüncelerin ve realiteden uzaklaşma gibi sağlıklı psikolojik durumların arttığı yorumu yapılabilir. Ayrıca aile içi iletişim kötüleştikçe bireylerde aşırıya kaçmış korku ve endişe ile tasvir edilen paranoyak kişilik özelliğinin ortaya çıkabileceği yorumu da yapılabilir. Genel olarak grupların elde ettikleri puanların az olması örneklemin ruh sağlığına yönelik görece pozitif ipuçları olarak değerlendirilebilse de, sonuçlar aile içi iletişim kötüleştikçe örneklemin ruh sağlığının olumsuz etkilendiğini göstermektedir.

“Tatminsizlik/Doyumsuzluk” alt boyutu dışında öznel mutluluk algısı ile rüya motifleri arasında anlamlı bulunmaktadır. Rüya motifleri ölçeğinin geneli ve diğer alt boyutlarında örneklemin öznel mutluluk algısı azaldıkça, rüya motiflerinden alınan puan ortalamalarının arttığı görülmüştür. Bu sonuçlar mutluluk düzeyi ile rüya motiflerinden alınan yüksek puanların işaret ettiği sağlıklı psikolojik durum arasında ters bir orantının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte akademik başarı ile rüya motifleri arasında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Diğer taraftan dinî tutum toplam puanları ise cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bulgular erkeklerin ortalamalarının kızların ortalamalarına göre daha yüksek olduğu göstermektedir. Bu konuda alan yazında farklı sonuçların elde edildiği çalışmalara rastlamak mümkündür.

Örneğin Ayten (2004), Sarıçam ve Güven (2012) ve Ulu ve İkis (2016) araştırmalarında, kız ve erkek öğrencilerin dinî tutum puanlarında anlamlı farklılıklar tespit etmemişlerdir. Çetin de araştırmasında kızların dindarlık puanı ortalamasını erkeklerin ortalamasından yüksek bulmuş, ancak bu bulgu istatistiksel olarak desteklenmemiştir (Çetin, 2010, s. 63). Hasankahyaoğlu (2008) kızların puanlarını anlamlı derecede daha yüksek bulmuştur. Aşlamacı ve Eker de kızların dinî tutum puanlarını erkeklerin puanlarına göre anlamlı derecede yüksek bulmuştur (Aşlamacı & Eker, 2016, s. 24). Benzer sonuçlar Kafalı tarafından da elde etmiştir (Kafalı, 2005, s. 65). Atalay ise erkeklerin ortalamasını kızların ortalamasından daha yüksek bulmuştur (Atalay, 2002, s. 163). Ayrıca araştırmamızda dinî tutum, duygu ve davranış alt boyutlarında da erkekler kızlara göre daha yüksek puanlar elde etmiştir. Müslüman toplumlarda erkeklerin toplumsal içerikli dinî uygulamalarda daha fazla yer almaları, camiye gitme, Cuma Namazı, Bayram Namazı, Cenaze Namazı gibi topluca yapılan ibadetleri yerine getirmenin erkekler için zorunlu olması onların dinî açıdan sosyalleşmeleri ve dinin gereklerini daha kolay kabullenmeleri üzerinde bir etken olabilir. Doğu toplumlarında kadına yüklenen roller, gelenekten kaynaklanan daha fazla sorumluluk ve kadının toplum içindeki konumunu sınırlayan uygulamaların dinsel argümanlarla desteklenmesi gibi gerekçeler özellikle ergenlik dönemindeki kız örnekleme tepkisel bir yaklaşıma yol açmış olabilir. Bu durum kızların dinî tutum, duygu ve davranış alt boyutlarında daha az puan almalarını açıklayabilir. Buna karşın bilişsel ve ilişki alt boyutlarında ise dinî tutum cinsiyete göre farklılaşmamıştır.

Sınıf düzeyi değişkeni bağlamında örneklemin dinî tutum toplam puanları ve duygu alt boyutu puanları gruplar arasında anlamlı bir şekilde farklılaşırken, diğer alt boyutlarda gruplar arasında istatistiksel bir farklılık bulunmamaktadır. Dinî tutum genel ortalaması 10. Sınıf düzeyinde en yüksek çıkmıştır. Bunun nedeni seçkisiz olarak belirlenen örneklemin bu grupta bulunanlar açısından dindarlık düzeyleri yüksek olan bireylerden oluşma olasılığı olabilir. Çetin de araştırmasında 10. Sınıf öğrencilerinin dindarlık puanlarının en yüksek olduğunu tespit etmiştir (Çetin, 2010, s. 83). Ayrıca özellikle 9. ve 10. Sınıf düzeyi gencin buluşa ermesi ve sonrasında soyut zekâsının gelişmesiyle birlikte dine ve metafizik konularına ilgide bir artışın olduğu dönemdir. Okula başlama yaşlarında farklılık olabileceği de düşünüldüğünde bu sınıflar seviyesindeki öğrencilerin genelde aynı gelişim evrelerinin özelliklerini yansıttıkları söylenebilir. 11. ve 12 sınıflar da ise dinî tutum puanları daha düşüktür. Gelişim sürecinde gençlerin dine karşı hem ilgili hem de eleştirel yaklaşımlarının yanı sıra, 11. ve 12. Sınıflarda

üniversite sınavına hazırlık sürecinin ve bu kapsamda meşguliyetin artması bu sınıf düzeylerinde bulunanların puanlarının daha düşük çıkmasını açıklayabilir. Çoban (2013) ve Gürsu (2011) da çalışmalarda sınıf düzeyi değişkeni ile dindarlık seviyesi arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemişlerdir. Ancak Yakut'un (2012) araştırmasında sonucunda sınıf düzeyi arttıkça, dindarlık düzeyinin de arttığı saptanmıştır.

Aile içi iletişim değişkenine göre dinî tutum genel düzeyi, "Duygu" ve "Davranış" alt boyutları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Ortalamalara göre aile ile iletişim düzeyi iyileştikçe, örneklemin dinî tutum düzeyi de artmaktadır. Zira lise öğrencilerinin dine yönelimlerinde anne-babaların tutumlarının etkili olduğu bilinmektedir (Gözlükaya, 2014, s. 97) ve alan yazında bulgularımızı destekleyen sonuçlara rastlamak mümkündür. Örneğin; Kafalı çalışmasında aile ilişkilerini çok iyi olarak nitelendiren grubun en yüksek dinî tutum seviyesine sahip olduklarını tespit etmiştir (Kafalı, 2005, s. 72). Bu sonucun dinin ebeveyne karşı iyiliği emretmesi ile ve bin bir zahmetle onu yetiştirdiği için anne-babaya karşı her zaman sevgi, saygı, merhamet ve hürmeti tavsiyesine dair buyrukları ile tutarlı olduğu görülmektedir.

Öznel mutluluk algısı ile dinî tutum arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Dinî tutum ölçeğinin geneli ile tüm alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı farklılıkların bulunduğu görülmüştür. Örneklemin mutluluk düzeyi arttıkça, dinî tutum düzeyi de artmaktadır (Gencer, 2018; Gencer, 2019; Jasarevic, 2014; Yorulmaz, 2016).

Akademik başarı ile "Duygu" alt boyutu dışında; dinî tutum ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Duygu boyutunda başarısı "orta" düzeyde olan grubun ortalaması, "iyi" ve "çok iyi" ortalamaya sahip olan gruptan daha yüksektir. Davranış boyutunda örneklemin başarı düzeyi ile dinî tutum düzeyi arasında ters bir orantının bulunduğu görülmüştür. Başarı durumu "düşük" olan grup dinî tutum puanı en yüksek, başarısı "çok iyi" olan grubun dinî tutum puanı en düşük çıkmıştır. Ancak dinî tutumun toplam puanı ile bilişsel, davranış ve ilişki alt boyutlarında elde edilen puanlar istatistiksel düzeyde anlamlı çıkmamıştır. Buna göre başarı değişkenine göre grupların benzer dinî tutuma sahip oldukları raporlanabilir. Bu sonuçlar Çetin'in bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Çetin, 2010, ss. 66, 87).

Araştırmada son olarak, alt boyutlarıyla birlikte rüya motifleri ile dinî tutum arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ancak yapılan analizler sonucunda rüya motifleri ile dinî tutum arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Örneklemin dinî tutum düzeyi bireyin rüya motiflerini görme sıklığı üzerinde bir etkiye sahip değildir. Diğer bir anlatımla kişinin dindar olup olmamasının onun bazı rüyaları sıklıkla görmesi üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Bunun bir açıklaması belirli rüyaların sıklıkla görülmesinin kişinin zihinsel, duygusal ve psikolojik yapısıyla da ilişkili bir husus olması olabilir. Fizyolojik ve psikolojik değişimlerin hızlı olduğu ergenlik döneminde gençlerin duygu durumları da değişkenlik arz etmektedir. Başka bir deyişle gençler yoğun duygular ve çabuk değişen bir ruh halini tecrübe etme eğiliminde olurlar. İstisna olacak bazı örneklerin dışında hem yaş evresinin gereği hem de bu dönemde sosyal olarak akranların tesiri ile yaşanabilecek olumsuz duyguların olası olumsuz sonuçları gençler üzerinde uzun süreli ve kalıcı olmaz. Gençler her an yenilenmeye ve ruh dünyasında yeni duyguları tecrübe etmeye açıktırlar. Bu hızlı değişim özelliği sayesinde olumsuz deneyimlerin etkisinden daha çabuk kurtulabilmeleri onların ruhsal yapıları açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak tıpkı bu konuda olduğu gibi gençlerin dine yönelik gelişen/geliştirdikleri tutumları da değişkenlik arz edebilmektedir. Dinin çeşitli boyutlarında sergilenen tutumların kimlik ve kişiliklerinde, zihinsel ve psikolojik yaşantılarında henüz istikrarlı bir hal almamış olması dinî tutumun rüya motiflerinin işaret ettiği ruhsal özellikler üzerinde etkisi olmamasının izahı olabilir. Bununla birlikte tutum nesnelere karşı yaklaşımların netleştiği ve yaşamın bazı zorluklarıyla karşı karşıya kalındığı, yer yer çeşitli olumsuzluklarla baş edilmesi gereken orta ve ileri yaş gruplarında rüya motifleri ve boyutlarının işaret ettiği psikolojik sağlık durumları farklılaşabilir. Bu bağlamda Çelik, araştırmasında dindarlığın rüya tecrübesi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacı dindarlık düzeyi yükseldikçe bireylerin daha az negatif temalı, korku, kaygı ve engellenme içerikli rüya tecrübesi yaşadıklarını bulgulamış, rüyalarında daha az engellenme temasının yer aldığını ve günlük hayattaki meşguliyetlerin rüyalarına daha az yansıtıldığını tespit etmiştir (Çelik, 2019, ss. 62-63).

Jung (1993) da hayatın anlamlandırılmasında dinin etkisinin göz ardı edilemeyeceğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla daha tutarlı yorumlar yapabilmek için benzer çalışmaların dinî tutumların belirli bir istikrara kavuşmuş olduğu yaş gruplarındaki ya da farklı gelişim evrelerindeki bireylerle tekrarlanması ve elde edilecek bulguların karşılaştırılması yararlı olabilir. Yine psikiyatrik tanı konulmuş örneklem ile psikiyatrik olarak herhangi bir rahatsızlığı bulunmayan örneklem üzerinde araştırma yinelenerek katılımcıların rüya motifleri üzerinde ruh sağlıklarına ilişkin karşılaştırmalar yapılabilir. Ayrıca yaşam doyumu, öznel iyi oluş gibi bağımlı

değişkenler ilave edilerek bu değişkenlerle rüya motifleri ilişkisi yeni çalışmalarda ele alınabilir. Bu şekilde daha kapsamlı ve genellenebilir sonuçlara ulaşılması mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- ADLER, A. (2004). *İnsanın Doğası* (A. T. Kapkın, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- AKOT, B. (2010). Freud'un Rüyâ Yorum Metodu. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 213-235.
- APA Dictionary of Psychology. "Dream". <https://dictionary.apa.org/dream>. Erişim Tarihi: 04 Mayıs 2020.
- ARMITAGE, R., ROCHLEN, A., FITCH, T., TRIVEDI, M., & RUSH, A. J. (1995). Dream recall and major depression: A preliminary report. *Dreaming*, 5(3), 189-198. <https://doi.org/10.1037/h0094434>
- AŞLAMACI, İ., & EKER, E. (2016). İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Okul Aidiyet ve Dinî Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14(32), 7-38.
- ATALAY, T. (2002). *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma (Diyarbakır örneği)* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- AYTEN, A. (2004). *Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BAKIRCIOĞLU, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü* (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- BRENNER, C. (1998). *Psikanaliz Temel Kavramları* (2. Baskı; I. Savaşır & Y. Savaşır, Çev.). Ankara: HYB Yayınları.
- BUDAK, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- BULKELEY, K. (2016). *Dreams: A Reader On Religious, Cultural and Psychological Dimensions Of Dreaming*. Berlin: Springer.
- CARTWRIGHT, R. D. (1979). The Nature and Function of Repetitive Dreams: A Survey and Speculation. *Psychiatry*, 42(2), 131-137. <https://doi.org/10.1080/00332747.1979.11024016>
- CHING YU, C. K. (2018). Dream Motif Scale – Short Form. *Sleep and Hypnosis-International Journal*, 20(1), 8-16. <https://doi.org/10.5350/Sleep.Hypn.2016.18.0129>

- CIPOLLI, C., FAGIOLI, I., MAZZETTI, M., & TUOZZI, G. (2005). Consolidation effect of the processing of declarative knowledge during human sleep: Evidence from long-term retention of interrelated contents of mental sleep experiences. *Brain Research Bulletin*, 65(2), 97-104. <https://doi.org/10.1016/j.brainresbull.2004.10.014>
- CUK, A. M. (2003). Dream. In *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition, C. 1-IV, ss. 903-905). Washington: The Catholic University of America.
- CÜCELOĞLU, D. (2005). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- ÇANKI, M. N. (1955). *Büyük Felsefe Lugatı*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- ÇELEBİ, İ. (2008). Rüya. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: C. XXXV* (ss. 309-310). İstanbul: TDV Yayınları.
- ÇELİK, R. B. (2019). *Rüya Temaları—Dindarlık İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- ÇETİN, Ö. (2010). Jung Psikolojisinde Rüya. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 249-269.
- ÇETİN, Ö. (2012). Dinî Tecrübenin Anlaşılmasında Rüyanın Rolü: Yusuf Sûresindeki Rüyalara Üzerine Psikolojik Bir Yorum. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 93-119.
- ÇETİN, Ö. (2015). *Rüya Olgusu ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma* (1. Baskı). Bursa: Emin Yayınları.
- ÇETİN, Ü. F. (2010). *Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi (Isparta Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- ÇOBAN, R. (2013). *Lise Öğrencilerinde Dindarlık ve Sanal Bağımlılık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Burdur Gölhisar Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- EL-ANBERÎ, H. (2003). *Kur'an ve Sünnet Işığında Rüya* (M. B. Eryarsoy, Çev.). İstanbul: Guraba Yayınları.
- EVGİNER, N. (2010). *Psikolojik ve Dinî Bir Fenomen Olarak Rüya* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- FORDHAM, F. (1983). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları* (A. Yalçın, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- FRANKLIN, M. S., & ZYPHUR, M. J. (2005). The Role of Dreams in the Evolution of the Human Mind. *Evolutionary Psychology*, 3(1), 59-78. <https://doi.org/10.1177/147470490500300106>

- FREUD, S. (1996). *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış* (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- FREUD, S. (2001). *Düşlerin Yorumu* (E. Kapkın, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- FROMM, E. (2003). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar* (A. Arıtan & K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- FROMM, E. (2014). *Rüyalar, Masallar, Mitler- Sembol Dilinin Çözümlemesi*. (A. Arıtan & K. H. Ökten Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- GENCER, N., (Çeviren) (2018). Öznel iyi oluş: genel bir bakış. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2621-2638. doi: 10.17218/hititsosbil.457382
- GENCER, N. (2019). *Hemodiyaliz Hastalarında Dindarlık ve Öznel İyi Oluş* (Doktora Tezi). Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- GENÇ, A. (2011). *Rüya Temaları Ölçeği (RTÖ) Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- GENÇ, A., KOÇAK, R., ÇELİKEL, F. Ç., & BAŞOL, G. (2013). Rüya Temaları Ölçeği (RTÖ) Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 293-308.
- GÖZLÜKAYA, M. (2014). *Lise Öğrencilerinde Anne-Baba Tutumlarının Dinî Yönelime Etkisi (Denizli Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- GÜNEY, S. (2000). *Tutumlar ve Önyargı. İçinde Davranış Bilimleri*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- GÜRSU, O. (2011). *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- GÜVEN, E. (2015). *Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları. Türk Psikoloji Yazıları*, 18(36), 15-25.
- HARTMANN, E. (1998). *Dreams and Nightmares: The New Theory On The Origin and Meaning Of Dreams*. New York: Plenum Trade.
- HASANKAHYAOĞLU, H. R. (2008). *Dindarlık Empati İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- HILL, C. E., GELSO, C. J., GERSTENBLITH, J., CHUI, H., PUDASAINI, S., BURGARD, J., HUANG, T. (2013). The dreamscape of psychodynamic psychotherapy: Dreams, dreamers, dream work, consequences, and case studies. *Dreaming*, 23(1), 1-45.

<https://doi.org/10.1037/a0032207>

- HOBSON, J. A. (2002). *Dreaming: An Introduction To The Science Of Sleep*. New York: Oxford University Press.
- JASAREVIĆ, A. (2014). *Bosnalı Gençlerde Din ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- JUNG, C. G. (1933). *Modern Man in Search of Soul*. New York: Horcourt Brace and World.
- JUNG, C. G. (1964). *Man and His Symbols*. New York: Doubleday.
- JUNG, C. G. (1993). *Psikoloji ve Din* (C. Şişman, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- JUNG, C. G. (1997). *Din ve Psikoloji* (2. Baskı; C. Şişman, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- JUNG, C. G. (2010). *Psikoloji ve Din*. (R. Karabey, Çev.) İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- JUNG, C. G. (2016). *Rüyalar*. (A. Kayapalı, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- KAFALI, H. (2005). *Lise Öğrencilerinde Dinî İnanç ve Tutumların Sosyal İlişkilere Etkisi-Ergani Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- KANDEMİR, F. (2016). Halk İnanışlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye'deki Halk İnanışlarının Tarihi Temelleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 97-114.
- KAYA, M. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum*. Samsun: Etüt Yayınları.
- KHODARAHIMI, S. (2009). Dreams In Jungian Psychology: The use of Dreams as an Instrument For Research, Diagnosis and Treatment of Social Phobia. *The Malaysian journal of medical sciences: MJMS*, 16(4), 42-49.
- KOÇ, M. (2004). Ergenlik Döneminde Dua ve İbadete Yönelik Tutum ve Davranışlar Üzerine Bir Saha Araştırması. *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III (6), 147-178.
- KOOKOOLIS, A., PACE-SCHOTT, E. F., & McNAMARA, P. (2010). Dream content and memory processing: Dream lag effects within a single night and across several nights: A pilot study. *Dreaming*, 20(3), 211-217. <https://doi.org/10.1037/a0020640>
- MARGHERITA, G., GARGIULO, A., & MARTINO, M. L. (2015). Dream narration in healthy and at-risk pregnancy. *Dreaming*, 25(2), 88-102. <https://doi.org/10.1037/a0038884>

- MOORCROFT, W. H. (2005). *Understanding Sleep and Dreaming*. USA: Springer Science Business Media.
- MYERS, D. G. (1996). *Social psychology*. New York: The McGraw-Hill Companies Inc.
- OK, Ü. (2011). Dinî tutum ölçeği: Ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 528-549.
- OK, Ü. (2016). The Ok-Religious Attitude Scale (Islam): Introducing an instrument originated in Turkish for international use. *Journal of Beliefs & Values*, 37(1), 55-67. <https://doi.org/10.1080/13617672.2016.1141529>
- ÖZBAYDAR, S. (1971). *Rüyaların Fonksiyonu*. İstanbul: Baha Matbaası.
- ÖZGÜ, H. (1959). *Rüya Nedir?* Ankara: Öğretmen Dergisi.
- PEKER, H. (2008). *Din psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- SARIÇAM, H., & GÜVEN, M. (2012). Özgüven ve Dinî Tutum. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), 573-586.
- SAWYER, J. F. A. (2001). Oracle. In J. F. A. Sawyer & J. M. Y. Simpson (Ed.), *Concise Encyclopedia of Language and Religion*. Amsterdam: Elsevier.
- SCHREDL, M. (2000). Body-mind interaction: Dream content and REM sleep physiology. *North American Journal of Psychology*, 2(1), 59-70.
- SCHREDL, M., & Engelhardt, H. (2001). Dreaming and psychopathology: Dream recall and dream content of psychiatric inpatients. *Sleep and Hypnosis*, 3(1), 44-54.
- SOFFER-DUDEK, N., SHALEV, H., SHIBER, A., & SHAHAR, G. (2011). Role of severe psychopathology in sleep-related experiences: A pilot study. *Dreaming*, 21(2), 148-156. <https://doi.org/10.1037/a0022865>
- TABACHNICK, B. G., & FIDEL, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı-Using Multivariate Statistics* (M. Baloğlu, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- TDK. (2018). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- TUĞLACI, P. (1972). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Pars Yayınları.
- ULU, M., & İKİS, M. (2016). Lise Öğrencilerinde Saldırganlık ve Din İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XLI (2), 75-96.
- WARNER, J. (2006). Adlerian therapy. In *The SAGE handbook of counselling and psychotherapy* (2. Ed., ss. 243-246). London: Sage.
- WINEGAR, R. K., & LEVIN, R. (1997). Sex differences in the object

- representations in the dreams of adolescents. *Sex Roles: A Journal of Research*, 36(7-8), 503-516. <https://doi.org/10.1007/BF02766687>
- YAKUT, S. (2012). *Lise Öğrencilerinde Dindarlık-Şiddet Eğilimi İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- YAZICIOĞLU, Y., & ERDOĞAN, S. (2007). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- YILMAZ, H. (2018). Rüya Motifleri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Psikolojik Semptomlarla İlişkinin Sınanması. *MANAS Journal of Social Studies*, 7(3), 601-611.
- YORULMAZ, Ö. (2016). Relationship Between Religiosity and Happiness in Turkey: Are Religious People Happier?. *Çankırı Karatekin University Journal of The Faculty of Economics and Administrative Sciences* 6(1),801-818.
- ZENGİN, M. (2013). Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 271-301.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DREAM MOTIFS AND RELIGIOUS ATTITUDE IN ADOLESCENTS

 Nevzat GENCER^a

Extended Abstract

In the study carried out on high school students, the relationships between dream motifs and religious attitudes were examined especially in terms of revealing the subconscious. In this context, demographic variables, dream motifs and religious attitudes of the participants were researched. It is questioned whether the students' dream motifs and religious attitudes differ in terms of variables such as gender, class, intra-family communication, subjective happiness perception and academic achievement of the previous academic year. In the study, the following questions will be answered:

1. What are the high school students' dream motifs and religious attitudes?
2. Do high school students' dream motifs and religious attitudes differ significantly according to gender, class level, intra-family communication level, subjective happiness perception and academic achievement level in the previous academic year?
3. Is there a relationship between dream motifs and sub-dimensions and general religious attitude?

The study group consists of 316 students from different high schools in Çorum province. Data was collected via the "Personal Information Form" prepared by the researcher, "Dream Motifs Scale" and "Religious Attitude Scale". The Cronbach Alpha reliability coefficient of the 20-item Dream Motifs Scale adapted by Yilmaz (2018) was .78, and the Cronbach Alpha reliability coefficient of the 8-item Religious Attitude Scale developed by Ok (2011) was calculated as .85. The data of the study was analyzed with SPSS 16.0 package program. In addition to descriptive statistics, independent

^a Asst. Prof., Hitit University, nevzatgencer@gmail.com

samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA) and Pearson Moments Correlation Analysis were used to determine differences between variables. .05 significance level was taken as a criterion and LSD test was used to examine the source of significant differences between the groups. The results are presented in tables in the "Findings" section.

According to the findings of the study, the sample obtained a sub-average score from the overall of the dream motifs scale with all its sub-dimensions (Overall dream motifs scale: $X=2.05$, actual exception: $X=1.79$, blown self: $X=2.23$, satisfaction of evil: $X=1.89$ and dissatisfaction: $X=2.29$). Low scores give positive clues regarding the mental health of the sample. In addition, the total religious attitude level of the sample was calculated above the average ($X=3.95$). The scores obtained from the "cognitive" ($X=4.68$) and "relationship to God" sub-dimensions ($X=4.17$) are higher than the scores obtained from the "Feeling" ($X=3.31$) and "Behaviour" ($X=3.64$) dimensions (see Table-2). According to the total religious attitude and cognitive and relationship sub-dimensions, the scores obtained from the feeling and behaviour sub-dimensions of the sample are lower. From these results, it is understood that young people have information about religion and have strong beliefs and affiliation with God. However, it can be deduced from the relatively low score of religiosity that religion does not have much place in the feeling world of young people and that the requirements and practices of the believed religion are not fulfilled sufficiently. It is also possible to summarize the results obtained in the research and the suggestions presented in this respect as follows:

49.4% of the students who participated in the research were girls and 50.6% were boys. 25.0% of the sample is in the 9th grade, 24.7% is in the 10th grade, 25.9% is in the 11th grade and 24.4% is in the 12th grade. It was found that 18.0% of the families were "over protective", 73.7% were "caring and affectionate", 4.7% were "rigid and challenging" and 3.5% were "indifferent". The rate of those who have "poor" intra-family communication was 5.1%, "normal" was 28.8%, "good" was 33.9% and "very good" was 32.3%. 15.2% of the participants were in "not happy" group, 48.4% were in "little happy" and 36.4% were in "happy" group. The rate of students with "low" success was 6.0%, "moderate" was 19.3%, "good" was 31.3% and "high" was 43.4% according to the previous academic year.

The scores obtained from the total dream motifs and sub-dimensions do not differ significantly according to the gender variable. The mean score of dream motifs is $X=2.06$ for girls, and $X=2.04$ for boys. On the other hand; it

was found that total religious attitude scores differed statistically according to gender ($p=.01, p <.05$). The mean scores of boys ($X=4.05$) were higher than that of girls ($X=3.85$). In addition, boys had higher scores in "feeling" and "behavior" sub-dimensions than girls. In the "cognitive" ($p=.07$) and "relationship to God" ($p=.43$) sub-dimensions, religious attitude did not differ according to gender ($p>.05$) (see Table-3).

There was no significant difference between the groups in terms of dream motifs scale and sub-dimensions according to class level variable ($p>.05$). A significant difference was found in the 10th grade level in "total religious attitude" scale ($F=3.181; p=.024, p<.05$) and "feeling" sub-dimension ($F=4.350; p=.005, p<.05$). In the other sub-dimensions, there was no significant difference between the groups (see Table-4).

According to intra-family communication variable, the scores of the sample from the dream motifs and religious attitude scales differ significantly. For dream motifs scales, this differentiation was found among the groups in "actual exception" ($F=6.79; p=.000, p<.05$) and "satisfaction of evil" ($F=4.16, p=.007, p<.05$) sub-dimensions. There was a statistically significant difference between the groups ($F=3.90; p=.009, p<.05$) according to the scores obtained from "Feeling" sub-dimension ($F=3.03; p=.030, p<.05$) and "Behaviour" ($F=7.35; p=.000, p<.05$) sub-dimension as well as total "Religious Attitude" scale, (see Table-5).

According to the subjective happiness variable, except for the sub-dimension of "Dissatisfaction" there were significant differences between the overall dimension of the dream motifs scale and the other sub-dimensions ($F<2.88; p=.057, p>.05$) ($p<.05$). Findings show that the sample is distanced from septic and irrational thoughts, narcissistic ideas and paranoid personality traits which is depicted with excessive fear and anxiety as the level of happiness increased. Significant differences were found between the groups in the total religious attitude scale and all sub-dimensions ($p<.05$). The group that defines itself as "happy" had the highest religious attitude score ($X=4.08$). While there was an inverse relationship between happiness level and dream motifs, it was seen that there was a positive relationship with religious attitude (see Table-6).

There is no significant difference between the scores obtained from the dream motifs scale and its sub-dimensions according to the success level of the sample in the previous academic year. In the "Feeling" sub-dimension of religious attitude, the scores differed according to the achievement level ($p<.05$). However, the total scores of religious attitudes and the scores from

the sub-dimensions of cognitive, behaviour and relationship to God were not statistically significant ($p>.05$). Accordingly, it can be reported that groups have similar religious attitudes according to success variable. In addition, the scores from the "feeling" dimension and the "behavioral" sub-dimension scores, though not statistically validated, indicated that as the achievement level of the students increased, their religious attitude scores decreased (see Table-7).

The final finding of the study is about the relationship between dream motifs and religious attitude. Correlation analysis showed that correlation coefficient between dream motifs and religious attitude was $r=-.022$. The fact that the correlation coefficient is close to zero indicates that there is no significant relationship between the two variables ($p>.05$). The religious attitude level of the sample had no effect on the frequency of the individual's dream motifs. Namely; whether a person is religious or not has no significant effect on his or her having certain dreams frequently (see Table-8). This can be explained in many ways. However, in order to make more coherent interpretations, similar studies should be repeated with individuals in age groups in which religious attitudes have stabilized or in different stages of development. Thus, it will be possible to compare the findings. However, the study can be repeated on a sample with a psychiatric diagnosis and a sample without a psychiatric diagnosis based on dream motifs and thus comparisons can be made regarding the mental health of the participants. In addition, dependent variables such as life satisfaction and subjective well-being can be added and the relationship between these variables and dream motifs can be discussed in new studies. In this way, it is possible to achieve more comprehensive and generalizable results.

Keywords: Psychology of Religion, Dream Motifs, Religious Attitude, Motif, Adolescent, High School Students.

